

Алесь Корнеў

Крыжы зямелькі нашае

Баранавічы
«Рыцар Свабоды»
2004

ББК 84.(4Бел)

К 67

Алесь Корнеў

Крыжы зямелькі нашае: Вершы. – Баранавічы: «Рыцар Свабоды», 2004.– 88 с., іл.

ББК 84.(4Бел)

© «Рыцар Свабоды», 2004

© Баранавіцкая гарадская арганізацыя Грамадскага аб'яднання «Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны», 2004

© Фонд сацыяльных і гістарычных даследаванняў імя братаў Луцкевічаў, 2004

© А. Корнеў, 2004

Накідайце свой край уста потам паліты!

.....
*А я тут, дзе жыў, да канца застаюся,
Дзе ўвабраў пах зямлі і душою, і рэбрамі,
Бо мой лёс – гэтая доля маёй Беларусі
З усім болям яе і з усімі патрэбамі.*

ЗМЕСТ

Па сцежках стоптанай краіны (Прадмова Віктара Сырыцы)	6
«Задумлівы хаджу па гарадзішчы»	9
Авідзіевы ўзвышшы	10
Паланёная Рагнеда	11
Найпершая наша асветніца	12
Песня Міндоўга	13
Балада пра служку Алену	14
Старадаўняя песня	16
Узялася за меч	16
Дзень добры, Сымоне Будны	18
Беларускі ерэтык	19
Баярскія араторыі	20
Прывід Ганны Кацярыны Радзівіл	23
Саламея	24
За свабоду Айчыны пакутнай (Трыпціх)	25
У бітве за гонар Варшавы	28
Боль і гонар паланэза	29
Песня пра Вялікага гетмана Літоўскага	30
Рэч Паспалітая (Балада)	31
Галоўная памылка	32
Цень філамата над краем плыве	33
Жэгота у гасцях на Радзіме (Нарыс)	35
Наш капітан Эмілія	38
Паўлюк, наведаў Крошын твой	39
Крыжы зямелькі нашае (Балада)	41
Ля Мілавідаў	44
Стаяць яму ў бронзе	47
Гістарычныя вежы	48
Скамянелыя эпохі (Трыпціх)	49
Эмігранцкі напеў	51
«Дзе адвага былое Пагоні?»	52
Ляці, Алаіза, галубкаю шызай	53
Наша дачушка і наша надзея	54
«Рэвалюцыянер азартны»	55

Не хочацца жыць у бядзе (<i>Балада</i>)	56
Крылы ястрабка (<i>Балада</i>)	58
Гарачае сэрца, што зброя	61
Райскі куточак пакутны	62
Рунь паэзіі	63
Ва Ўрочышчы Гай	64
Аслеplеная птушка	66
У ваеннае ліхалецце (<i>Трыпціх</i>)	67
Віцэ-адмірал Халасцякоў (<i>Паэма</i>)	69
Мая рачулка Проня	73
Карнікі ў Застарынні	74
“Марэсьеў з Палесся (<i>Балада</i>)	75
І прыйшоў пераможца Георгій (<i>Балада</i>)	77
Драцяны вянок	80
«Упалі ўраз радочкі траў»	81
Крыжы на скрыжаваннях часу	82
«Гаючае слова «Свабода!»	83
Зона	84
А нам так хочацца АЭС	86
Пад азнавым парасонам	87
«Я чуў: беларусы нібы выміраюць»	88
Пад крыжамі	89
Ад юцыі да яцыі	90
«На неадзначанай мяжы»	91
«З нябесных нябачных адтулін»	92
Ікары і паэты (<i>Трыпціх</i>)	93
«Навала фашызму! Франты і баі!»	97
Музей маёй душы	98
Сучасныя крыжаносцы	99
«Пакідайце свой край густа потам паліты!»	99
Нейкі шанс застаўся	100
На ўскрайку вёскі	101
Сябруйце, славяне! (<i>Балада</i>)	102
«Штодзённа сеюць літары газеты»	104
Адно я хацеў бы	104
Табе спяваю, любы край	105
Замест эпілога	106

ПА СЦЕЖКАХ СТОПТАНАЙ КРАІНЫ

*Калі ж, любы край, і балесны, і сонны
Прагнецца ў сваім дзірване?
Калі ж ты не будзеш праклятаю зонай
І зноў ашчаслівім мяне?*

У XVI ст. Баранавіцкая зямля нарадзіла знанага паэта Андрэя Рымшу, які стаў стваральнікам айчыннай панегірычнай паэзіі. Ён праславіў сябе яшчэ і тым, што напісаў слынную “Храналёгію”, дзе ў вершавальнай форме паказаў усю біблейскую гісторыю, якую з захапленнем чыталі тагачасныя людзі.

Напэўна, рымшаўскі паэтычны дух і талент да прыгожага і высокага слова праз пяць стагоддзяў увасобіўся ў цяперашнім баранавіцкім паэце Алесе Корневе, якога сёння лічу адным з таленавітых і стваральных паэтаў нашай старонкі. Ён з’яўляецца аўтарам пяці зборнікаў вершаў: “У след за ластаўкай”, “Грае раніца зару”, “Нязгасныя яскі”, “Вішнёвы прысмак” і “Жаночыя напевы”.

Вы, шануюны чытач, трымаеце ў руках шосты зборнік вершаў “Крыжы зямелькі нашае”, які робіць гонар і славу не толькі Алесю Корневу, але і ўсёй Беларусі. Спадар Алесь узняўся да вышніняў высокай паэзіі і адважыўся на тое, што не здолеў зрабіць яшчэ ні адзін наш паэт. Па сутнасці Алесь Корнеў паўтарыў задумы Андрэя Рымшы, натхнённа напісаўшы паэтычную гісторыю Беларусі. Творца доўгі час зацята карпеў над гістарычнымі кнігамі, энцыклапедыямі, слоўнікамі ды ўспамінамі, прымаў шчыры ўдзел у шматлікіх імпрэзах. Бо толькі такім чынам, як мяркуе паэт, можна прайсціся “па сцежках стоптанай краіны”, каб зразумець і яшчэ раз пераасэнсаваць яе гісторыю.

Паэт Корнеў філасофскі разважае над лёсам сыноў і дачок Беларусі, стаўшы сам-насам з гісторыяй, Радзімай і часам.

Корнеўскі пагляд пачынаецца з ледавікоў, камянёў-валуноў ды Авідзіеўскіх песень, адгалоскі якіх чуваць і сёння на прыгожым Палессі. Затым паўстае вобраз слаўнай і бунтарнай Рагнеды і яе рахманага слыннага Ізяслава, якіх жорсткі Уладзімір адправіў у высылку:

Там князеўна, душой уваскрэслая,
Стала першай Хрыстовай нявестаю.

Перад чытачом паўстае шматгранны вобраз святой Еў-
фрасінні Полацкай – Асветніцы зямлі Полацкай:

Няхай будзе сэрца манашкі
Святою жывою крыніцаю,
Напой разліваючы важкі
Пісьменства народу крывіцкаму.

Надзвычай высакародна аўтарам зборніка вершаў рас-
крываюцца патрыятычныя, легендарна-гістарычныя стар-
ронкі нашай гісторыі. Спадар Алесь прыгожа і праўдзіва
малое вобраз караля Міндоўга, які бароніцца ля сцен Ва-
руты, атэіста Лышчынскага, які пайшоў на вогнішча за валь-
надумства, рэфарматара Буднага, які стаў “друкаром ай-
чынных кніжак”. Перад чытачом паўстаюць постаці раман-
тыка і выгнанніка Адама Міцкевіча, гран адукатара Ігната
Дамейкі (Жэготы), барацьбіта за волю Андрэя Тадэвуша
Касцюшкі і Якуба Ясінскага. Паэт не толькі праўдзіва і эма-
цыйна падае тагачасныя падзеі, але і выказвае сваю думку
наконт паражэнняў нашых вызвольных паўстанняў:

Братамі належыла б звацца,
Ды ўсё-ткі паляк ёсць паляк.
І з Польшчай ліцвінам раўняцца?
О, не! Не зраўняцца ніяк!

А драматычна напружаныя падзеі эпохі рыцарства ўва-
собіліся ў адважную і гераічную Анастасію Слуцкую, у
нашую Жанну Д’Арк:

Каб болей галовы
мячы не касілі,
Каб болей удовы ўжо
не галасілі,
Насустрач варожай
няпрошанай сіле
Пашлі, Усявышні, Анастасію.

У зборніку ёсць едкая сатыра, песня пра Вялікага гет-
мана Міхала Казіміра Агінскага, Багрымаўскі гумар, бо,
як сцвярджае паэт, “мы гарым, тваёй паэзіяй, Багрым”.

Знайшлося месца ў гэтым ліра-эпічным творы Максі-
му Багдановічу і ягонай “Пагоні”, красуне Палуце Баду-

новай, якая “пайшла на пакуты”, айцу беларускай паэзіі Янку Купалу, жыццё якога “абарвалася, як у Ікара”.

Вершы Корнева адлюстроўваюць драматычныя, трагічныя падзеі нашай гісторыі. Грамадска-патрыятычны пафас працінае вершы, якія тычацца ваеннай тэматыкі. У патрыятычных корнеўскіх вершах чытачы знойдуць ганебныя лісты ваяводы Трубяцкога да маскоўскага цара. Паэт балюча і пранікнёна апавядае пра трагічны лёс адмірала Халасцякова і патрыятызм падпольшчыка Мікалая Дарашэвіча. Тэма апошняй вайны пададзена аўтарам надзвычай асабіста:

Дзядзька мой з пылаючага танка
Вылез. Да сваіх усё ж дабраўся.
Не знайшлі ягонныя астанкі –
З ім ГУЛАГ рашуча разабраўся.

Гэта лёс мільёнаў людзей, якія прайшлі праз пекла вайны і сталінскія краты. Хацеў бы адзначыць, што ў гэтым зборніку знайшлося месца не толькі вядомым асобам нашай гісторыі, але і малавядомым і простым людзям. Тут ёсць верш пра Фларыяна Даноўскага, які быў актыўным удзельнікам вызвольнага паўстання 1863 г., пра Вітаўтаву служку Алену, якая ахвярна ўратавала Вялікага князя:

“Аленка! Аленка! Цябе закатуюць...”
“О, князь, не сумуй... Я прадбачу канчыну.
Калі я цябе так ахвярна ратую,
Ратую тым самым і нашу Айчыну”.

Вось такі разнапланавы зборнік вершаў Вы, паважаны чытач, трымаеце ў руках. Ён вучыць любіць і ганарыцца сваёй гісторыяй і Радзімай. Дык чытайце і ведайце:

А колькі шчэ нязведаных радовішч,
Альбо гаючых незаўважаных крыніц?
А колькі ў камянях, мурах замковішч
Падзей мінуўшчыны і розных таямніц!

Віктар Сырыца,
старшыня Баранавіцкай Рады
ТБМ імя Ф. Скарыны

Задумлівы хаджу па гарадзішчы.
Няўжо мінуламу ў бяспамяці травець?
Усё ж наносныя слаі расчышчу,
Як прабяруся праз дзярнову павець.

Мо чарапок знайду, ці галавешку,
Мо патрымаю камень точаны ў руках...
Удасца можа вылічыць разбежку
Ад нараджэння да застыласці ў вяках.

Маўчаць зарослыя травой руіны,
Маўчаць згарбелыя сівыя курганы.
Каго, каго мы папракаць павінны:
Стыхію нейкую ці вынікі вайны?

Мінулае — ну што з нябачным зробім? —
Ніжэй, чым карані і дрэўцаў, і травін.
Дасюль не ведаў здзіўлены Старобін,
Што дзесь пад ім соль урадлівасці — сільвін.

А колькі шчэ нязведаных радовішч,
Альбо гаючых незаўважаных крыніц?
А колькі ў камянях, мурах замковішч
Падзей мінуўшчыны і розных таямніц?

Што згублена, а шмат чаго не помнім:
Ні боль, ні гонар наш, ні карані свае...
То прынясе загадку нам тапонім,
То свежы катлаван увагу прыкуе.

Старая песня, казка, ці быліна
Пакуль усё-ткі здольны даўніну насіць.
Мінуўшчына — чужая ўжо краіна,
Яна не кожнаму дазволіць пагасціць.

АВІДЗІЕВЫ¹ ЎЗВЫШШЫ

Паэты павінны салодкай гаворкай
Узносіць, расхвальваць і песціць магутных,
А праўды адкрытай, балючай і горкай
Пазбегнуць павінны, хай будзе нячутнай.

Але ўсё ж пачуў і пакрыўдзіўся Цэзар.
Паэта паклікаў. Сказаў, як адрэзаў:
“Пры мне ты спяваў і пры мне быў, Авідзій.
Але надакучыў ужо і абрыдзеў.

Цябе не казню, але прэч выганяю.
Жыць будзеш, ды толькі пакутна і бедна.
З імперыі — прэч! Праплыві па Дунаі,
Яшчэ і далей кроч... і згінь там бяследна.”

Гучала паэтава слова. А вынікі?
Дзе лаўры і пальмы? Віно дзе і фінікі?
Дарога праз горы. Дарога праз стэпы.
Выгнаннік блукае панура і слепа.

Спыніцца мо тут, дзе рачулкі і рэкі,
Лясы, верасы, і грыбы, і суніцы?
Яны для душы — як найлепшыя лекі.
І чэрпай паэзію прама з крыніцы.

Упэўніўся ўрэшце зняможаны Публій,
Што край гэты топкі — не страшны, не згубны.
Эх, цэзары! Ведаць наўрад ці маглі вы,
Што кожны тубылец тут вельмі зычлівы.

Санлівыя рэчкі, нізінная роўнядзь,
Напой журавінны і водар яловы...
Таму душы людзям удзячнасцю поўняць —
Гарачыя словы, Авідзія словы.

Авідзій Насон, ты не быў тут сам-насам.
Цябе надзялілі не стромкім Парнасам
За словы твае, за чароўныя песні
Табе свае ўзвышшы дарыла Палессе.

Кажан-Гарадок, потым Плотніца — вёска...
Відушавы Горы — гісторыі вехі.
Авідзія песні!.. Чуваць адгалоскі...
Блукае ў Палессі сівелае рэха.

ПАЛАНЁНАЯ РАГНЕДА²

Раптам войска прыйшло наўгародскае,
Значна большае, чым Рагвалодава.
Палачане адчайна змагаліся,
Але ворагі ўсё ж уварваліся.

І была тады воля Ёладзіміра:
Каб сям'я Рагвалодава вымерла!
Гэткі здзек! На вачах бацькі, мацеры
Маладую дачушачку згвалціў ён.

І сям'я знакамітая ейная
Была ворагам тут жа ўбіенная.
А Рагнеду — бяда невыносная! —
Уладзімір забраў жонкай восьмаю.

Пацяшалі яго і наложніцы,
Бо ад жонак — ніякае розніцы.
І князеўна за здзекі ягоныя
Парашыла забіць мужа соннага.

Князь адбіў нож рукою жалезнаю.
І была б яна тут жа зарэзана,
Ды сыночак з мячом стаў аголеным
Паміж бацькам і маткай зняволенай.

І знайшоў валадар крыху літасці,
І дазволіў сынку нават вырасці.
Хоць у сэрцы сваім і трымаў холад, —
Збудаваў для сына Ізяслаў-горад.

І саслаў туды сына з Рагнедаю,
Акружыўшы і вартай, і бедамі.
Там князеўна, душой уваскрэслая,
Стала першай Хрыстовай нявестаю.

І такой да канца б заставалася,
Ды загад, і... жыццё абарвалася.
А Ёладзіміру ў Кіеве весела:
Абвянчаўся з грачанкай-прынцэсаю.

НАЙПЕРШАЯ НАША АСВЕТНІЦА³

Прабачыў разгневаны бацька
Дачушцы нястрымнага розуму,
Што талент і гонар юнацкі
Яна аддае Сыну Божаю.

Няхай будзе сэрца манашкі
Святою живою крыніцаю,
І хай расцякаецца важка
Пісьменства народу крывіцкаму.

Прадоўжыўшы справу Кірыла,
Здзяўсняя задумы Мефодзія,
Для дойдства край свой адкрыла
І храмы цудоўныя ўзводзіла.

Крыж веры стварыў Лазар Богша,
Майстры працавалі скрыпторныя.
Манахі пад зоркаю божай
Стваралі каштоўнасці зорныя.

Па гэтаму зорнаму бруку
Ў Айчыну асветніцтва рынула,
Пазней і майстры кнігадруку —
Услед за пачынам Скарыны.

У небе зарністым і сінім
Радзімая зорачка свеціцца...
Свяці ж нам, свяці Еўфрасіння —
Найпершая наша асветніца.

ПЕСНЯ МІНДОЎГА

Як сіл не хапае, дык мала адвагі.
Варожая зграя здзівіла:
Атрад крыжакоў, галічане, яцвягі
І — крыўдна — палкі Таўцівіла!

Не трэба мне ганьбы! Пазбегну пакуты!
Не будзе на полі спажывы варонам.
За сцены Варуты! За сцены Варуты!⁴
Краіну і гонар там свой абаронім!

У стане варожым праходзяць нарады.
Аб чым жа там раяцца доўга?
Не вельмі імкнуцца чужыя атрады
Сюды, да мяне, да Міндоўга.

Гара ўмацавання ўздываецца крута.
На сценах — і дзіды, і шлемы.
Ты полк мой бароніш, Варута! Варута,
І ў той час баронім цябе мы.

А вораг не хоча ні бойкі, ні міру
І пад крэпасною гарою
Паказвае толькі ў разгары турніру
І спрыт, і адвагу, і зброю.

Збудовай славутай стаіш некранутай
Ні вогненнай кроўю, ні чорным пажарам.
Варута! Варута — што кветачка руты!
Жыві і квітней на радзімым абшары.

БАЛАДА ПРА СЛУЖКУ АЛЕНУ

“Давайце рабіць дружалюбныя крокі!
Разладу і здрады ў краіне збягйма!” —
І Кейстут пакінуў з дружынаю Трокі,
А Вітаўт⁵ — Гародню: пайшлі да Ягайлы.

А ён, як Вялікі, і дзядзьку, і брату
Наладзіў прыём... Ды такое не сніцца!
Падман нечуваны! Схапіў і — пад варту!
Зняволіў абодвух. Закрыў у цямніцы.

З адное сям’і! Радаводнае дрэва!
Магутнасць Літвы — гэта іхняя згода.
Але ўжо адпраўлены вязнем у Крэва
Праслаўлены Кейстут — стары ваявода.

І там задушылі яго ў падзямеллі,
Забіўшы спачатку ахоўцу Рыгора.
Жамойты! Аўкштайты! О, колькі вы мелі
Без князя свайго нечуванага гора!

Пайшлі крыжакі. Без ніякага жалю
Палілі і секлі, людзей паланілі:
Суседняе княства наваккі знішчалі,
Бо супраць ніхто ім не выставіў сілы.

І выжыць, здаецца, — ніякага шанцу.
У ворага — поспех! П’яніць перамога.
Калі не пайшлі ў каталіцтва паганцы, —
Не будзе ні іх і ні іхняга бога.

А потым і Вітаўта ў Крэва адвезлі, —
Нядоўга прабудзе ў пакутнай юдолі:
Чакае ў скляпенні за брамай жалезнай
Яго, як і бацьку, жаклівая доля.

Каб крыху ў Літве прыглушыць нараканні,
І каб абурэнне не ўсплёсквала дужа, —
Ягайла дазволіў усё-такі Ганне
Наведваць з прыслужніцай любага мужа.

Накідвае Вітаўту жонка на плечы
Адзенне жаночае служкі Алены:
“Калі пашанцуе, — то выйдзем увечар,
пакінеш навек пагражальныя сцены.”

“Аленка! Аленка! Цябе закатуюць...”
“О, князь, не сумуй... Я прадбачу канчыну.
Калі я цябе так ахварна ратую, —
Ратую тым самым і нашу Айчыну.

Жадаю адпомсціць Ягайлу за здраду,
За суджанага дарагога Рыгора...
Спяшайся, мой князь, за цябе буду рада.
Ты наша надзея і наша апора.”

І Ганна ў накідцы выходзіць са склепа,
За ёю “служанка” то ззаду, то збоку.
Паходні мігаюць і дымна, і слепа,
Размазалі цені, ідучыя ў змроку.

І выляцеў з цвержы зняволены сокал.
У лес! А там — вершнікі, конь іх стаенны.
Памчалі! Памчалі далёка-далёка,
А ў вязні, бы яска — слязінка Алены.

Яна наўздагон праз каменныя сцены —
У княжае сэрца. І вера ўзгарае.
Імчыцца конь пенны...Відаць перамены:
Усходзяць зарою над змучаным краем.

СТАРАДАЎНЯЯ ПЕСНЯ

Запытаюся ў сонца і ў дуба,
І ў бягучай здалёку ракі:
Дзе мой сябра жаданы і любы?
І дзе ворагі? Дзе крыжакі?

Хмара цёмная неба закрыла,
Толькі сэрца маё — у агні.
Мо і ты паляцеў, бог Ярыла,
У пагоню на белым кані?

Па рацэ плыве скрутачак нечы...

Можа вестачка добрая мне?

Мо загінуў ты, любы, у сечы,

Мо паранены? Можа і не.

Дзе ты храбры, ласкавы мой рыцар?
Веру: ты без мяне сумаваў.
Вой, хутчэй бы слязінку мне выцер
І аблашчыў, і расцалаваў.

Як аслаб, — расцалую самога

І ўсе раны твае загаю.

Адчуваю: у нас перамога!

Я прымроіла ўсмешку тваю.

УЗЯЛАСЯ ЗА МЕЧ

Анастасіі Алелькавіч Слуцкай⁶

Над роднаю зямелькаю —

плач і пажары.

О, княжа Алелькавіч!

Вораг! Татары!

Памчаўся з дружнаю

князь беларускі

І зграю злачынную

сёк за Бабруйскам.

Жыў з Анастасіяю

ў любасці, згодзе.

Ды немач асільвае,

волата зводзіць.

А вораг куражыцца,
вораг звярэе.
У Слуцку, у княжацкім —
войскі Гірэя.
Дружына, ратаі
схаваліся ў замку...
Адтуль вылятаюць,
бы гром і маланка.

На Анастасіі —
і кофта, і латы.
У сечы насілася!
Ляскаць булата!

І біла ля Копыля
жорсткага хана.
Той да Перакопа
ўцякае заганны.
То з войскамі Глінскі —
случчанае сякуцца,
То зноў хан ардынскі
прыходзіць да Слуцка.

Пад Анастасіяю —
конь, бы крылаты.
І вораг асілены,
струшчаны, змяты.

Каб болей галовы
мячы не касілі,
Каб болей удовы ўжо
не галасілі, —
Насустрач варожай
няпрошанай сіле
Пашлі, Усявышні, нам
Анастасію.

ДЗЕНЬ ДОБРЫ, СЫМОНЕ БУДНЫ!⁷

Святар, друкар айчынных кніжак,
Ты — і дарадчык добры, Будны.
Вярнуўся да свайго Нясвіжа,
У гарадок немнагалюдны.

І прынялі цябе, як брата.
Прыходзь на гарадское веча!
Наш гістарычны рэфарматар,
Сягоння ты якраз дарэчы.

Бо крывічы зноў шлях скрывілі...
За крызісам — наступны крызіс,
А сённяшнія Радзівілы
Не глянулі ў твой катэхізіс.

Ты пераконваў княскіх мосцяў
Трымацца беларускім гуртам,
А ў нас, васпан, і сёння росцяць
Дарослых і дзяцей манкуртаў.

Малітвы тыя ж, тыя ж догмы,
А існы бляск — пад гушчай бруду.
Пачуй, усемагутны Бог, мы
Біблейскага чакаем цуду!

Мо да наватарства нясхільны
Сягоння чалавек набожны,
Ды ў іншы свет, у замагільны,
Увераваў зусім не кожны.

Няўпэўненасць і страх падспудны
За сённяшняе і за заўтра...
Дапамажы, Сымоне Будны!
Душа твая — святая аўра.

БЕЛАРУСКІ ЕРЭТЫК

Усялякая ўлада імкнецца
Да нязменнасці, да захавання
І духоўных падмуркаў, і свецкіх,
Як асновы свайго панавання.

І нікому ніякай прэзумпцыі!
Вынішчаць — паказальна! дашчэнту! —
І прыблудных чужых вальнадумцаў,
І, тым болей, сваіх дысідэнтаў.

Напаілі атрутай Сакрата!
Быў праткнёны стралой Анахарсіс!
Пры натоўпе Ісус быў распяты,
А Бруна — дык у полымі скварся!

Вецер дзьме, уздымае, палашча
Агнявую нянавісць у Вільні.
Дагараюць прылюдна на плошчы
Кніжкі Буднага ў полымі дымным.

Вось і ён, беларус з-пад Бярэся!..
Ланцугамі Лышчынскі⁸ закуты.
Эх, Варшава!.. Хіба перанесці
Вальнадумцу такія пакуты?

Быў настаўнікам у езуітаў,
Ды адрокся ад веры наогул,
Бо стварылі — казаў ён адкрыта —
Людзі самі легенду пра Бога.

Шляхціч быў яшчэ і вальначынцам:
Бачыў свет без ніякай улады...
Але ж гэта такое злачынства!
Значна горш за ваеннае здрады.

Яму рвалі язык багаверцы...
Замірала Варшава ад гару.
Святары, а не страшныя чэрці,
На кастры ачышчалі ахвяру.

Не ўспрымаючы словы Ісуса:
“Не жадаю я грэшніку смерці...”
Іх усіх ап’яняла спакуса
Вальнадумства пагрозамі сцерці.

Самаўладства не мае памеру,
З нежаданым расправіцца можа...
Як Хрыста крыжавалі за веру,
Так Лышчынскі згарэў за бязбожжа.

БАЯРСКІЯ АРАТОРЫ

Былі князі і міжусобіцы.
І каралі суседзяў перылі...
І зараз так у свеце робіцца:
Альянсы, блокі і імперыі.

Непрадказальны рух гісторыі,
І прад людзьмі — ніякай яснасці.
Гучаць штодзённа араторыі
Крутых палітыкаў сучаснасці.

Пазнаць іх сэнс імкнемся хціва мы
За чарачкай альбо за каваю,
А сутнасць дрэмле між архівамі,
Забытая, але цікавая.

І раптам вочы запрыкмецілі
За кніжным пылам, як за хмараю,
Лік Трубяцкога, Шарамеццева —
Яны цару спявалі арыі.

Арья 1654 года

«Государь ты мой, возгордись холопами.
Шли дорогами, пробирались тропами.
Все отряды гетмана, Радзивилловы,
Незначительные. Мы разбили их.
А войск польских здесь никто не видывал,
И досель о них никто не слыхивал...
Завоюем княжество хлебно-житнее,
Ведь оно без ляхов беззащитное.
Неприятель в панике только мечется.
Рогачёв сожгли дотла, так же Речицу.
Жлобин, Горваль жгли и до Стрежина.
Наши люди ратные — ох, потешные! —
Ихних жён, девиц растлевали с шалостью,
А мужей посекали всех, да без жалости.
Ещё Мир сожгли, обложили Ляховичи.
Вырезаем всех: и мещан, и шляхтичей.
И крестьян окольных сумели высесть мы.
Убиенных тьма, их не счесть на тысячи.
Ну, а лучшие для тебя оставлены
И в Москву, и в Тулу уже отправлены.
И к другим боярам на поселение,
По твоему, светлейший наш, повелению.»

Арья 1655 года

«Государь ты наш, Алексей Михайлович,
А в тридцатый день уж не стало Сталавич.
И людей всех высекли без остатку мы,
И сгорели битые вместе с хатками.
Милостивец светлый наш, аккуратные
У тебя всегда мы, холопы ратные.
Потому тебе шлём благую весть:
Взяли город Мышь и сожжён он весь,
И в старании боевых потех,
Как мышей, людей перебили всех.
Воевали Слоним да и Жировичи,
Униатов тотчас высекли, ловячи.

Сено жгли и хлеб, и усадьбы выжгли мы.
Разорили всё. Выжить им немислимо.
Княжество Литовское нами сломано.
Земли все вдоль Припяти и вдоль Нёмана
Уж навеки вечные государевы.
Здесь ногою твёрдою крепко стали мы!»

Так, так, баярын слаўны Трубяцкой,
Свайму цару ты быў карысны,
А нас абняў магутнаю рукою
І “па-братэрску” дужа сціснуў.
Нагою цвёрдаю таптаў гады,
Кроў ліпла на твае падэшвы.
У нас тады квітнелі гарады...
Дык дзе ж вы, родныя? Дык дзе ж вы?
Сучасны свет. Ніхто не пагражаў
Рэспубліцы заваяваннем.
Пакуль мы роўныя сярод дзяржаў,
Ды... зноў наспела аб’яднанне...
А пройдзе так гадоў мо з пяцьдзесят,
Калі ж і ўспомнім пра былое,
То скажуць: “Ваш вопрос навеки снят,
Закрыт. И больше не откроем.”

Успомні нас, нашчадак, ідучы
Па сцежках стоптанай краіны.
Хадзілі тут калісьці крывічы,
Вольналюбівыя ліцвіны.

На лес, на рэчкі глянь і на палі
І можа знойдзеш россып друзу,
І ўспомніш тых, што тут жылі,
Успомніш браткаў-беларусаў.

ПРЫВІД ГАННЫ КАЦЯРЫНЫ РАДЗІВІА⁹

Начамі ў замку Радзівілаў —
Даўней прывід княгіні плакаў:
“Для шчасця дзетак я радзіла,
Прыгожых, добрых здаравякаў.
Ой, горачка! Ой, гора!
Памерла іх сямёра...
І хто ж калі мне верне
Маіх дзяцей памерлых?”
Княгіню лёс занадта песціў.
Ды давялося раптам Ганне
Ад ворагаў, ад іх нашэсця
Спазнаць пакуты і выгнанне.
Дачка апошняя з вяселля
Пайшла ў фаце ў абдымкі смерці,
Таму княгіня чорны вэлюм
Не скінула і на тым свеце.
І зараз, кажуць, апаўночы
Па замку здань у чорным ходзіць.
Пякельны боль струменяць вочы,
І голас аж душу халодзіць:
“Ой, горачка! Ой, гора!
Памерла іх сямёра...
І хто ж калі мне верне
Маіх дзяцей памерлых?”

САЛАМЕЯ¹⁰

Выйшла замуж за лекара немца Халпіру,
І адразу ж удвох паімкнуліся ў вырай.
У Стамбуле выдатна лячыла набожніц,
І ў гарэм запрашалі да хворых наложніц,

Бо Саламея
Вабіць умее.
Зёлкі і яд!
У леках шчыруе.
Востры пагляд
Усіх зачаруе.

На Балканах дрыжэла ў палоне Хусэйна.
Дапамог і тады вопыт лекарскі ейны.
У Сафіі паша багацей быў вялікі,
І лячыла яна яго жонак шматлікіх,

Бо Саламея
Вабіць умее...

А з Дуная ляціць у край родны, бурштынны.
Стала горліцай для афіцэра Пільштына.
Пецербург. І ўжо — лекарка імператрыцы.
Потым Вена. Паспела да Карла прабіцца,

Бо Саламея
Вабіць умее...

Зноў Стамбул і гарэм, пышны двор пры султানে.
Але сэрца вандроўніцы тут не прыстане.
Лекі ў торбу кладзе, а ў кішэнь — пісталеты
І — да мошчаў святых, у вандроўку па свету.

ЗА СВАБОДУ АЙЧЫНЫ ПАКУТНАЙ (трыпціх)

Тадэвушу Касцюшку¹¹

I

Вучыў далікатна дачку ваяводы
Алоўкам і фарбай наносіць малюнак.
І раптам — як выбух! — агонь асалоды!
Пялёткам ружовым гарыць пацалунак.

Сядзіць капітан ля чароўнай Людвісі...
Нібыта ўвесь свет умясціўся ў альтанцы.
Іх цені і душы спляліся, зліліся.
І гэтак навек бы... Ды дзе тыя шанцы?

Надзеі бурлілі... хаця каб не марна.
Каханне дарэмна мацнела, глыбела.
“Няўжо? — ваявода ўскіпеў тытулярны. —
О, не! Сінягорліца не для вярбеля!”

Але не здалася прысуду дзяўчына.
Ляціць на кані, бы шчаслівая птушка.
І побач вясельная скача дружина.
Паспеў бы адно абвянчацца Касцюшка!

Ды тут наўздагон чарадой ястрабінай
Ляцяць гайдукі: бег шалёны, таропкі.
Дагналі: і бойка, і енк ля рабіны...
Чырвоныя пырскі — што ягадкі-кропкі!..

Бацькоўскі загад быў бязлітасны, дзікі,
Бо — ганьба сям’і з даччыное нязгоды.
Скруцілі і цела, і волю Людвікі,
Прывезлі і кінулі ля ваяводы.

“Хай неба, — крычыць ён — парвецца і шухне,
Але не ўцячэш! Ты яшчэ маладая.
Вядома ж, аддам цябе замуж, дачухна.
Аддам за таго, каго сам пажадаю”.

Улада багацця! Цябе не раскрышым.
Ты — шчасце і гонар, і боль чалавечы.
Тадэвуш ва ўцёках. Жыве пад Парыжам
Напару не з любай, а з крыўдай-галечай.

II

А ў той час за морамі, за акіянам —
Паўстанне! Паўстанне пад небам барвяным!
Свабода, правы здабываюцца кроўю,
Раўняюцца ўсе! Аніякіх саслоўяў!

Касцюшка рашуча туды, дзе паўстанцы.
Адважна трымайцеся, рэспубліканцы!
Тадэвуш змагаецца разам геройскі...
Магутныя ўсё-ткі ангельскія войскі.
Ён пад Філадэльфіяй, пад Саратогай,
І фартыфікацыяй зверанай, строгай
Зрабіў неадольным рубеж абароны
На страх і на ганьбу ангельскай кароны.

Паўсюль узмацняе паўстанцкую зону.
Узводзяцца крэпасці ўздоўж па Гудзону.
У бітвах на поўдні кіруе часцямі.
Сакрэт перамогі і тактыку ўцяміў.

Ну як генеральскіх заслуг не прызнаці?
І ордэн вышэйшы яму — Цынцынаці!—
Джон Вашынгтон сам уручыў і, пры гэтым,
Прыдаў яшчэ два імянных пісталеты.

“Жыві, генерал, у рэспубліцы нашай!
Не будзе бяды і нядолі ўчарашняй”.
“Прабачце, сябры, зразумець вы павінны:
У горы, прыгнёце пакуль што ліцвіны.

Паеду ў Еўропу, да Польшчы, Расеі
І дух непакорнасці вашай пасею.
А можа і там страпянуцца народы
І скінуць магнацкі прыгнёт назаўсёды”.

III

І вось яна Польшча — і мара, і ява! —
Вітае надзею, Касцюшку віншуе.
Рыхтуецца Кракаў. Рыхтуйся, Варшава!
Наваградак, Гродня, палёжку адчуем!

У Францыі лютасць манархаў скасіла.
І ў сойме рашучасць! Дык вольнасці сейма!
І поспехі прыйдуць. У еднасці — сіла!
Жывіце рэформы, прынятыя сеймам!

Магнаты, аднак, пераменам не рады.
Касцёлы і панства таго не хавалі.
Таму Таргавіца: і змова, і здрада...
І Рэч Паспалітую зноў разарвалі.

Сялянству палёжку? О, не! Ні на ёту!
Каб хлоп той, каб быдла ды пану прырэчыў?
Ды жыць яму вечна ў палоне прыгнёту!
У поўным бяспраўі, у страху-галечы!

Паўсталі і Кракаў, і Лодзь, і Варшава.
Паўсталі і ў Вільні, і ў Гродні, і ў Брэсце.
Люд просты змагаўся — але не дзяржава! —
За долю, за волю і супраць нашэсця.

Ляцелі і коні, і вілы, і ружжы.
Басота, а косы сталёвыя ўверсе!
Ды вораг з гарматамі, вопытны, дужы.
І венгры, і прусы. Сувораў і Ферзен.

Палеглі паўстанцы. І стогны, і крыкі...
Падстрэлены конь закруціўся, затупаў.
Казакі дагналі: і кулі, і пікі...
Начальнік паўстання ў крыві паміж трупаў.

Зняволенне... Літасць... І зноў вандраванні...
Амерыка — Штаты. Парыж і Салюры...
Аналіз мінулага. Перажыванні
Нястрымнай свабодалюбівай натуры.

У БІТВЕ ЗА ГОНАР ВАРШАВЫ

Нагляд быў за горадам пільны —
Спляценне пагроз і маны.
І раптам... і раптам над Вільняй
Гучаць заклікальна званы.

“Паўстанне! Паўстанне! Да зброі!
Адважна ў рашаючы бой!”...
Ясінскі, мы храбрасць патроім
І волю здабудзем з табой!

Нас вораг ніякі не спыніць.
Сялянства гатова ў паход.
Усіх разаб’ём, якабінец,
Калі нам адменяць прыгнёт.

Зямляк наш Касцюшка з Кароны,
Напэўна, падмогу прышле,
І разам тады абаронім
Правы і ўладанні свае.

Ды толькі... у гневе магнаты.
Спалохаліся і паны:
Андрэі, Якубы, Ігнаты...
Занадта ўзняліся яны.

Братамі належыла б звацца,
Ды ўсё-ткі паляк ёсць паляк.
І з Польшчай літвінам раўняцца?
О, не! Не зраўняцца ніяк!

Знялі камандзіра паўстання,
Няўрымслівую галаву.
І вораг зноў без намагання
Заняў Беларусь і Літву.

Прыйшлі і да польскай дзяржавы
Пакуты паразаў і згуб.
У бітве за гонар Варшавы
Загінуў Ясінскі Якуб¹².

БОЛЬ І ГОНАР ПАЛАНЭЗА

“Народ, не павер абяцанням чужынцаў!
Рыхтуйся да згубы альбо вызвалення!
Накінуўшы пугы, няцяжка злачынцу
Паставіць усіх нас ізноў на калені,” —

У Вільні пісаў якабінец Ясінскі
І клікаў змагацца ўсіх супраць прыгнёту.
Міхал, яго сябра, Клеафас Агінскі¹³,
У сэрцы адшукваў уздымныя ноты.

Пад маршы і песні такога гучання
Ўздымаліся людзі ў адчайным настроі..
Ядналіся ў горы сяляне, мяшчане...
І вілы, і косы рабіліся зброяй.

Паэт-беларус узначаліў паўстанне.
Ліцвін-кампазітар — начальнік атрада.
Свабода ўзыходзіла дрогкім святаннем,
Але, як заўсёды: і змова, і здрада.

Паўстанцам — на шыбеніцу ці за краты!
Адно толькі Богам яны не судзімы.
Схавалі ўзбраенне, вайсковыя спраты
І — прэч з пакаронай пакутнай Радзімы.

Душа аж закліпваецца паланэзам,
Які лямантуе надрыўным сапрана!
І здрадай нанесення, і жалезам
Слязца, пякуць незагойныя раны.

ПЕСНЯ ПРА ВЯЛІКАГА ГЕТМАНА ЛІТОЎСКАГА¹⁴

Патраціў талеры не марна,
Таму і сэрца ў шчасці пела.
Рабіла ў горадзе друкарня,
Здзіўляла ўласная капэла.

Вучыўся музыцы ў Віеці,
Бо сэрца і пяе, і грае.
Уздымна на вясёлай ноце
Агінскі оперы стварае.

Прыйшлі паўстанцы з-пад Бярэсця
Змагацца за свой край і волю.

Вялікі гетман — о! — нарэшце
Ўзмахні не смыкам — булаваю.

Прабач, узвышаны Віеці,
Што гетман не пяе, не грае.
Стварыў капэлу па ахвоце,
А зараз ваяроў збірае.

Свой любы край мы абаронім!

Паўстанне перамогу зычыць.

І войска пакідае Слонім

І занімае Сталавічы.

Атрад не ведае Віеці.
Уночы спіць, адпачывае.
І толькі гетман у турбоце
З паненкай... “оперу” стварае.

Такое ворагу дарэчы!

Раптоўна ўзяў у акружэнне.

І ноччу пачалася сеча,

Дакладней кажучы, — знішчэнне.

Збягае гетман да Віеці.
А вораг зноў — па ўсёй краіне.
Вярнуўся гетман і ў самоце
Дае прысягу Кацярыне.

І склаў прад ёю булаву,

Збярогшы сан і галаву.

РЭЧ ПАСПАЛІТАЯ¹⁵

(балада)

О, Рэч Паспалітая! Рэч Паспалітая!
Праменьчык надзеі пакуль не пагас.
Літва бласлаўёная з Польшчаю злітая
Адзінай сям'ёй — абнадзейлівы звяз.

Адчуюць, нарэшце, шматлікія ворагі:
Суседзі-славяне ўзмацнелі ўдвайне!
Не будуць на небе крывавыя сполахі
Крычаць у адчаі аб новай вайне.

І мо не пажарам, а воблакам перыстым
Даўно б небасхіл над краінай навіс,
Каб не выстаўляўся паляк фанабэрыстым,
Каб не рэлігійны яго фанатызм.

Зарніцы! Зарніцы — бы знак нейкі лёсавы...
Хаця над краінай адзін божны лік,
Ды ўпарта штодня за спіною Хрыстосавай
Ліцвіна душыў яго брат каталік.

І акаталічванне, і апалячванне,
І здраднікам дадзена шмат прывілей...
Люд просты не вытрымаў долі сабачае:
Паўстанні і бунты — часцей і часцей.

То Віцебск, то Гомель, то дзесьці пад Оршаю,
А то на Палессі нястрымнасць нізоў...
Эх, долі не будзе для іх ужо горшае!
Палілі маёнткі, знішчалі ксяндзоў.

З усіх адно гетман зямлі украінскае
Пазбавіўся зброяй ад польскіх акоў.
Да Гомеля, да ваяводства да Пінскага
Кіруе сваіх баявых казакоў.

Ганцы да Масквы ішлі за дапамогаю:
“І вы ж нам браты! Прусаўце ў бядзе!”
І вось ужо зноў, бы за веру, за Бога бы,
Захоп і знішчэнне ліцвінаў ідзе.

Браточки з-за Віслы, браточки з Масковіі!
Яшчэ і ўкраінскія сеялі смерць.
Вялікае Княства зусім абяскровілі,
Жывых засталася дзе трэць, а дзе чвэрць.

О, Рэч Паспалітая! Кроўю залітая
І Піна, і Прыпяць, і Нёман, і Друць!..
А гетманы сёняшнія — САМАВІТЫЯ!
Нікому, відаць, Беларусь не здадуць

ГАЛОЎНАЯ ПАМЫЛКА

Быў шлях — ой, ганебны! — тады ў Банапарт¹⁶.
Пакінуў і гонар, і славу, і войскі.
Адно што з сабой — невялічкая варта
І болей надзейны атрад — гэта польскі.

Імчаў па краіне, па абрабаванай.
І выбраў чамусь накірунак да Вільні,
Хаця ўжо і тут Апанасы, Іваны
Французаў паўсюль на дарогах лавілі.

Сяляне не верылі Напалеону:
Прыгонны прыгнёт і яму быў праблемны.
Прывабліваў трохі ён часам Карону...
Там верыла шляхта, ды выйшла — дарэмна.

Ляціць імператар, а шлях — нібы млечны:
Ці прорва, ці снежная ноч — невядома.
Спыніўся. Як ціха тут у Маладзечна.
А хто гаспадар ціхамірнага дома?

Францішак? І прозвішча ў пана Ксаверый?
Няўжо гэта з тых неўгамонных Агінскіх,

Хто гэтак прасіў і наіўна паверыў?
А ён адмаўляў ім няўмольна, па-свінску...

Бурчыць Банапарт на скале ў акіяне:
“Чаму я ім не саступіў ні на ёту?
Пайшлі б за мяне і ліцвіны-сяляне,
Каб вызваліў іх ад пакут і прыгнёту.”

ЦЕНЬ ФІЛАМАТА НАД КРАЕМ ПЛЫВЕ

Адаму Міцкевічу¹⁷

Данеслі, што зноўку ліцвіны сваволяць,
Што шал незалежнасці шчэ не патух,
Што ў Вільні гуртуецца дёрзкая моладзь
І ў іх уздымаецца дзедаўскі дух.

Ды добра, што сцяг іх пакуль што не ўзняты!
Патрэбна свавольству пакласці канец!
Асуджаны, высланы ўсе філаматы:
Міцкевіч, Дамейка, Чачот, Адынец...

О, любы паэт! У выгнанні не хмурся!
Адчайных радкоў не пускай з-пад пярэ!
Бо нават ва ўладным чужым Пецярбурзе
Ўздымаюцца рускія супраць цара.

Адам быў уражаны, здзіўлены дужа,
Сустрэў там нямала выдатных імён:
Рашучы Рылееў, паважны Бястужаў
Клялі тыранію таксама, як ён.

Прыветліва Пушкін сустрэў пілігрыма,
Які мардаваўся ў краіне чужой.
Абшары Смаленшчыны, Умані, Крыма...
Спрыянне сяброў... І Адам — за мяжой!

І з ім па Еўропе шугае Пагоня,
Яднае выгнаннікаў духам былым.
Быў Гамбург і Любек, Берлін і Балоння,
Швейцарыя, Альпы, Фераро і Рым.

Натхненне ўзрывае паэзіі кратэр,
Льецца гарачая драма “Дзяды”.
Рэдуту Ардона, Эміліі Плятэр
І пану Тадэвушу дух малады

Паэт аддае, як імпэт развіталны,
Як роднаму краю апошні свой гімн.
І потым ідзе ўжо з надзеяй світальнай
Дарогай нязведанай, шляхам другім.

Прыгожыя ў Рыме палацы і туі,
Фантаны і плошчы — адно пазірай!
Ды горад ад ворага хто паратуе?
Зняволены ён, як і Нёманскі край.

Дакуль жа скарацца замежнай пагардзе?
І Рым разрывае французскі палон!
Змагаўся адважна ў радах Гарыбальдзі
Славянскі Міцкевічаўскі легіён.

Нямашака ў бітвах другога зыходу...
Да любай Айчыны кірунак адзін.
Пад сцягам “За вашу і нашу свабоду”
Ішоў на аўстрыйцаў паляк і ліцвін.

О, людзі Наваградка, Слоніма, Клецка!
Ад гнёту пазбавіць вас быў бы ён рад,
Таму ваш Адам у краіне турэцкай
Збірае другі вызваленчы атрад.

Што зробіш, такія ў жыцці павароты.
Пагоня ліцвінская — звонкі капыт!
З чужымі пакінуты дзеці-сіроты,
І музы адхілены, і дабрабыт.

А сёння жыцце сваё як мы ацэнім
У гэты трывожны, забытаны час?
Надзея Міцкевіча прывідным ценем
Плыве над Радзімай, вітаючы нас.

ЖЭГОТА¹⁸
Ў ГАСЦЯХ НА РАДЗІМЕ
(нарыс)

За спіной — краі, дзяржавы
І чужыя гарады.
Едзе цягніком з Варшавы
Чалавек немалады.

Дрымкае паціху рэйка,
І другая падпявае.
Зачарованы Дамейка
Наваколле разглядае.

Вось, нарэшце, — Гарадзея
І знаёмы краявід!
Сэрца — проста маладзее!
Хуткі танцавальны рытм!

Колькі родзічаў, знаёмых
Сустракае на пероне!
Дзінькнулі паблізу бомы,
Фыркнутлі ля плоту коні.

Спеюць жыта і пшаніца.
Вунь радочкі свежых коп.
Весела спявае жніца,
А жаўрук — ажно ўзахлёб!

“Добры дзень, мая Мядзвьядка!
Як прыгожа тут, утульна!
Ты мне, вёсачка, — як матка,
А куток наш — мой татулька.

Добры дзень, дубы, каштаны
І стары мой родны клён!
Нёс я вам сваю пашану
Безліч міль, начэй і дзён.

Углядаюся са смагай...
З памяці вавек не сцерці!
Буду помніць у Сант'яга
Вашы постаці да смерці!”

Далматоўшчына. Сядзіба.
А за ёй — маленькі домік.
Ля яго — старая ліпа,
Як бы векавечны помнік.

У сястры тут меў прытулак
Добры Зан і Ян Чачот.
Ссылка іх прайшла, як скула...
Ды злізаў здароўе чорт.

Ні зямлі сваёй, ні хаты.
Вось вам — поўная свабода!
Філарэты, філаматы,
Здабылі што для народа?

Паланечка, а паблізу
Бортнікі — з паўсотні хат.
На парозе Ота Слізень,
У мінулым — філамат.

І сустрэча, і гаворка
Ажывіліся адразу.
Вунь гаёчак на пагорку.
Зан там шмат чаго расказваў.

Саўчыкі. Пасля — у Крошын.
Разам з ксёндзам — сябрукі! —
Ля касцёльнай агароджы
Пасадзілі два дубкі.

Потым прыкацілі камень.
І на ім Багрым патольны
Літары набіў радкамі
З верша Адынца Антоні.

Жырбутоўшчына. О, доля!
Дочка Ганна, зяць Леан
Сустрадакалі хлебам, соллю...
Мёд і сырадою збан.

Абдымаўся і з кухаркай,
І з дзяццмі, і з пастухамі,
І з жанчынамі фальварка...
Гаварылі і ўздыхалі.

“Хопіць мо бадзяцца госцем?
Так, прайду яшчэ — маўляў —
Калдычэвам і Завоссем,
Дзе з Міцкевічам гуляў.”

З бацькаўшчынай разлучылі
Нас навекі ліхалецці.
Трэба ехаць. Там у Чылі
Універсітэт і дзеці.”

Ад’язджае ціха, ладам,
Ды тужліва, крыўдна штось.
А затое ўлады рады:
Нежаданы ўсё-ткі госць.

Не сумуй, Ігнась! Чаго ты?..
Годзе рваць на часткі сэрца.
Вобраз твой і дух Жэготы
Жыў між нас і застанеца.

НАШ КАПІТАН ЭМІЛІЯ

Эміліі Плятэр¹⁹

У слаўным горадзе на Віліі
Расла шчаслівая Эмілія
Вясёлай, здатнай і прыгожаю,
З уснёслаю душою божаю.
Эмілія! Эмілія!
Прыгожая Эмілія.

Ішла, брыла ў краі азёрныя,
Збірала песенькі фальклёрныя.
А як паўстанне раптам грывнула,—
Сядае на каня нястрымнага.
Эмілію, Эмілію
Ўсе так любілі шчырую.

З атрадам, з парабкамі дужымі,
Што з косамі прыйшлі і з ружжамі,
Граміла гарнізоны ворага.
За здзек яны плацілі дорага.
Былі тады з Эміліяю
Паўстанцы грознай сілаю.

Калі ж усё-такі і мусілі
Пасля паразы здацца Прусіі,—
Яна вяртаецца, каб з ротаю
Ісці за Беларусь гаротную.
Эмілія! Эмілія!
Стаяць крыжы пахілыя.

І ў час вайны з праклятым Гітлерам
Жанчыны йшлі насустрач выстралам.
Пад сцягам слаўнае Эміліі
Змагаліся красуні мілыя.
Эмілію, Эмілію
І сёння не забылі мы.

ПАЎЛЮК, НАВЕДАЎ КРОШЫН ТВОЙ

Сюды, у старажытны Крошын,
Паўлюк, я сябруком запрошан.

А з ім заўсёды мы гарым
Тваёй паэзіяй, Багрым²⁰.

Хай зараз відавочны зрух
Эпохаў розных, а твой дух
Блукае і цяпер між нас,
Хаця не пан тут, а калгас.

На кожным кроку — навіна,
І не мая ўжо тут віна,
Калі аб ёй, альбо аб тым
Не гэтак я скажу, Багрым.

Вунь, бачыш: дом цагляны той
З мемарыяльнаю плітой?
Даведаўся нарэшце я,
Што хата тут была твая.

А вунь гарбуз у зеллі грузне.
На месцы тым стаяла кузня.
Ты ў ёй валодаў горанам
І часта ўзмахам змораным

Каваў не толькі ўзор падковы,
Але і вершык выпадковы.
Лямеш адточваў пласканосы
І словы звонкія, што косы.

Калі б не панскія парадкі,—
Цябе б читалі мы, нашчадкі.

Калгас — я чуў — збірае сродкі,
Тваю ён кузню ў час кароткі

На месцы гэтым зноў паставіць,
Як дар табе, а нам — як памяць.
Грымелі войны, ліхалецці,
На тым найпрыгажэйшым месцы,

Дзе быў палац — адны руіны.
Застаўся толькі склеп адзіны,
Ды парк зарослы і кудлаты,
Дзе часам хлопцы і дзяўчаты

Адносіны, як і калісьці,
Хаваюць у кусты, у лісце.
А вось праходзяць лёгкім крокам —
Прыехалі, відаць, здалёку —
Унучкі — дзеўкі гарадскія,
Вядома ж, не абы-якія.
Прыехалі ў гарачы час,
Каб падтрымаць сабой калгас.

Ды як заробіш працадні,
Калі... усюды — авадні?
Прымчаў на брычцы брыгадзір.
“У нашай справе — мноства дзір.
Сядайце, дзеўкі, на двухколку,
Паедзем сёння на праполку”.
Іх абагналі іншамаркі:
На ферму ехалі даяркі,

Дзе зачкакаліся сяброўкі —
Малакадойныя кароўкі.

Так што жывём! Жывём, Багрым!
З даўнейшым сябруком маім,
Калі частуемся вясковай, —
То за цябе абавязкова...
А сябра мой ужо — круты
І не пайшоў у рэкруты.
Ён, як і ты калісьці, — майстар прама:
Зрабіў удома пілараму.
Чуваць далёка пагалоскі,
Як штось пілуецца для вёскі,
І як будуюцца катэдзы
І для сваіх, і для прыезджых.

Трава ля Шчары скошана,
А мы на ўскрайку Крошына
Ў касцёле велічным, старым
Цябе, каваль Паўлюк Багрым,
Успомнілі пад жырандоляй.
І свечку памяці трымаем,
І вершык твой, нібы патоллю,
Як малітоўнік успрымаем.

КРЫЖЫ ЗЯМЕЛЬКІ НАШАЕ (балада)

Памяці Фларыяна Даноўскага²¹

Сягоння сонца добра парыць,
Асфальт амаль разгладзіла.
К сябрам спяшаюся за Нарач
З прыветлівага Мядзеля.

Хоць недалёка ўжо да Вільні,
Ды — нетры беларушчыны.
Гляджу, углядваюся пільна:
Дзе ява? Дзе мінуўшчына?

Бары. Дубровы. Вёска Швакты
І возера вялізнае.

А вось і знойдзеныя факты!
Даўнейшае — што існае.

Сасёнка — свечка. Сумны ясень...
Стой! Канябецкі могільнік.
Замшэлы крыж у іпастасі
Вартаўніка знямоглага.

Сто год ужо ён ля паўстанца

Аховай ганароваю.

Крыжы, што побач, на дыстанцыі,
Маўчаць пра быль суровую

І новы век натхнёна моляць
Развеяць беды поўнасцю...
У тым стагоддзі ў Вільні моладзь
Ядналася ў духоўнасці.

Аб тым і ты, сябрук мой, марыш.

Аб тым і нашы клопаты...

Шчэ да паўстання быў там арышт

І следства доўгае, і допыты.

Каб воля сілы не прыдбала,
Яе з такіх васьмь мыслячых
Жандары выб'юць... Колькі палак?
Ажно пяцьсот! Не, тысячу!

Удары! Боль — агонь вар'яцкі!

Шпіцпрутэны — што крэсіва!

Праз доўгі, страшны строй салдацкі

Цягнулі целы-месіва.

Але Даноўскі ўсё-ткі выжыў.
Былі такія волаты!
Пакрочыў пад пакутным крыжам
У край пакут і голаду.
    Прайшоўшы катаргі Сібіры,
    Ён на радзіму вернецца
    З вясельым жураўліным вірам,
    Як сакавік, як вербніца.
Яшчэ баляць былыя раны.
Але... сяброўскія супольнасці!
Імкнецца сэрца Фларыяна
Да барацьбы! Да вольнасці!
    Паўстанне спее. Мабыць, блізка...
    Ды зноў схапілі... Зноў прад катамі.
    “Што ж, выдавай усіх па спіску!
    Як не — згніеш за кратамі!”
Збівалі доўга. Дрын аж хруснуў.
Падводзілі да вісельні.
“Не ведаю,” — шапталі вусны.
“Не выдам!” — плакаў мысленна.
    Не раз разгневаныя каты
    Ў пятлі яго падвешвалі.
    І ясны дзень — такі стракаты! —
    З прадоннем чорным змешвалі.
“Дык называй усё суполле!” —
Грымеў загад караючых.
Маўчаў ліцвін, стагнаў ад болю,
Аслаблы, паміраючы.
    І адпусцілі... Бег у Вільню.
    А там — бунтарскі рой. Свае!
    Даноўскі зноў народ цывільны
    Рашучасцю ўзбройвае.
Злавілі. Болі экзекуцый!
Не вытрымалі сябрукі...
Вялі ў Табольск, пасля ў Іркуцк і —
На катаргу, у руднікі.
    “Працуй!” Прыкоўваюць да тачкі.
    Бурда. Адзенне дранае.
    Душа — суцэльнаю балячкай,
    Надзея — нуднай ранаю,

Маленькай, ды такой балючай!
А ўсё-ткі боль развеецца!
Бо з катаржнай скалістай кручы
Ўжо Беларусь віднеецца...
Нарэшце ўдома. Нетаропка
Жыццё далей кацілася,
Згарэўшай знічкай, дробнай кропкай
Пад крыжам умясцілася.

Дарога ў памяць — не прама, —
Ды свечка шлях асвечвае.
Душа паўстанцкая ўспрымае
Прызнанне чалавечае.

О, край мой любы! Край дзівосны!
Прыгожая Пастаўшчына!
Узгоркі, дол. Азёры, сосны...
І нездарма паўстаўшыя
Ўздымаліся на абарону
Сваёй старонкі мілае,
І трэслі царскую карону
Сваёй бунтоўнай сілаю.

То ля мястэчка, то ля вёскі,
За пералескам, ці за пашаю —
Эпох мінулых адгалоскі,
Крыжы зямелькі нашае.

ЛЯ МІЛАВІДАЎ

Напярэдадні 21.05.1863 г.

Вечар трывожнай смугою спавіты.
Свечкай у небе мігціць Мілавіца.
Змоўклі ўстрывожаныя Мілавіды.
Трэба маліцца. Ой, трэба маліцца!

Бабка ля веснічак жаласна енчыць,
Чэпка трымаючы дзеда сівога.
Знікне і ўспыхне ў дуброве агеньчык,
Ды і ў сасонніку — страх і трывога.

Парабкі вілы пабралі, сякеры,
Коней чужых захапілі з сабою,
Косамі ўзбройваюцца касінеры²³:
Падрыхтавацца б да жорсткага бою.

Ляндра²⁴ кіруе, былы падпалкоўнік,
Для інсургентаў²⁵ прарок і надзея.
Храбры, разважлівы і памяркоўны.
Заўтра ў рашаючы бой павядзе іх.

Сеча 22.05.1863 г.

Сонца ўзышло, і на поле для сечы
Карнікі вывелі грозныя роты.
І па паўстанцах смяртэльнай карцеччу,
Тыя ж — адно толькі дробненькім шротам.

Смерчам бязлітасным несліся ўланы
І мужыкі на заезджаных клячах...
Стогнамі, целамі рунь аж услана,
І дабівалі падковы ляжачых.

Штык уядаўся ў батрацкія рэбры,
Косы прапорвалі ворагу дзіры...
Людзі валіліся ў зношаным зрэб'і,
Падалі на нежывыя мундзіры.

І не стрымаць камандзіра самога,
Гнеў не сунялі крываваыя раны.
І вось, нарэшце, — ура! — перамога!
Карнікі самі ў баю пакараны!

Моляцца, моляцца зноў Мілавіды.
Кожны ў мястэчку і рад, і не рады...
Вельмі ж палохаюць думы-прыкіды:
Зноў панашле самаўладдзе атрады.

Памяць 22. 05. 2003 г.

Не ў палітыцы, а ў факце,
Бы ў люстэрку, — сэнс рэалій.
На старым шырокім тракце
Людзі ў роздуме стаялі,

Розных поглядаў і веры...
І святар прыйшоў маліцца.
Злева ў гонар касінераў —
Беласнежная капліца.

Справа — крыж чыгунны, чорны
На счарнелым абеліску,
Ганьбу чорную бы горне
Карнікам у дол-калыску.

І зямелька калыхае
Прах мінулых ліхалеццяў.
Людзі кажучь сёння: “Хай ім
Згода будзе на тым свеце.”

А на гэтым?.. Не, вякамі
Ў нас жыццё разлад не сцёрла...
Побач помнік трэці — камень,
Быццам ком захраслы ў горле.

Эх, славяне! Склалі пальцы,
Хрысцецеся за пабітых.
На дарозе, на асфальце
Нешта малалюдны мітынг.

Ад райцэнтра — анікога,
Хіба што даістаў трое...
Верыць мушу толькі ў Бога,
А не ў панства і не ў зброю.

Дзень і той сягоння хмуры.
Людзі шэпчуць, уздыхаюць...
З-за мяжы імчацца фуры,
Косці продкаў калыхаюць.

СТАЯЦЬ ЯМУ Ў БРОНЗЕ

У Крымскай вайны выннік надта няўдалы.
Дзяржава даўно ў развіцці адстае.
Руцінны свой пых берагуць феадалы,
І цар “Палажэнні” тады выдае,

Дзе сэнс неўспрымальны і выраз каравы.
Не ўцяміш, мужык! Не напружвай чало!
Адменена, быццам, прыгоннае права,
Ды гэта палёгкі зусім не дало.

Зямлі абяцалі і крышачку волі.
Плаці толькі чыншы ў бяздонне казны...
Мужык зноў — што быдла, і выў, і скуголіў
Ва ўціску паноў і татальнай маны.

“Мужыцкая праўда” — струменем з падполля.
Прачніся, народ! Уставай! Не марудзь!
Нязмога цярпець, дык яднайся. Супольна
Зямлю і сапраўдную волю здабудзь!

У Горадні, Вільні ва ўладзе — паўстанцы.
“Чырвоны” змагар — Каліноўскі Кастусь²⁶.
Сяляне, паўстаньце! Апошнія шанцы
Зрабіць незалежнай Літву-Беларусь!

Харугвы паўстанцаў не толькі здзівілі,
Спалохалі ўрэшце паноў і цара.
Узнятыя косы! Узнятыя вілы!
Зара вызвалення! Ды... згасла зара.

Растрэльвалі. Білі. І здрада, і грошы...
У тым самадзержцаў палітыка ўся.
У скораным краі, у Вільні на плошчы
Да шыбеніцы падвялі Кастуся...

Сягоння сцяг волі вятрыска палошча!
Як з прашчурамі неразрыўная ніць,
Мне бачыцца,— сёння ў Гародні на плошчы
Кастусь Каліноўскі — у бронзе! — стаіць.

ГІСТАРЫЧНЫЯ ВЕЖЫ

Чытаў і пра вежу я, што ў Вавілоне,

Чытаў і пра Белую Вежу.

Радзімы мінулае — як на далоні,

І подых мінуўшчыны — свежы.

Гляджу і сваіх не хаваю эмоцый.

Павінны ж яны быць. Павінны!

Дзяржава квітнела ў багацці і ў моцы.

Жылі, працавалі ліцвіны.

Нямала гадоў і эпох гістарычных

У чорна-засмучанай раме.

Народ працавіты, народ гераічны,

Ды бедны быў правадырамі.

То хітрасць, то падкуп, то проста нашэсце

Суседскіх агромістых конніц.

І ўсё — каб дзяржаву ліцвінскую звесці,

І ўсё — каб яе запалоніць.

І зараз, як бачу, суседзі ў спакусе,

Грыміць у засеках жалеза.

Краіна ўзлятае. Пара Беларусі

Адрослыя крылы падрэзаць.

Высокая вежа была ў Вавілоне

І царства надзвычай магутным...

Радзіма мая, ой не будзь у палоне!

Не будзь у палоне пакутным!

СКАМЯНЕЛЫЯ ЭПОХІ

(трыпціх)

I

Паўсюль — камяні, валуны, валуны...
Раскіданы ў полі. Іх тысячы, тысячы!
Ды скуль прыкаціліся разам яны?
Хто злолеў са скал іх вось гэтулькі высячы.

Мінула амаль дваццаць тысяч гадоў,
Калі злыя духі жылі тут і правілі,
І край гэты мёрз пад нашэсцем ільдоў,
Якія спускаліся са Скандынавіі.

Круты і нястрымны іх нораў і спрыт:
Знішчэнне, раструшчванне — мэта і практыка.
Нарэшце... урэзаўся метэарыт —
Адсунуў і полюс планеты, і Арктыку.

І лесам пакрыўся сагрэты абшар,
Аздобіўся рэчкамі, дзе і балотамі.
Прыйшлі і плямёны ў зялёны гушчар
З надзеяй сваёй, са сваімі турботамі.

II

Жыццё то квітнее, а то — без прыўкрас,
Часцей налягала цяжарам наболеным.
Набегі, паходы і горыч параз...
Драўляныя крэпасці з'едзены полымем.

Ды дзякуй зямельцы сваёй за дары.
Каменне — багацце яе ледніковае...
І замак вышэй уздымае мур —
І веліч, і моц, і краіну ахоўвае!

Наваградак, Трокі, і Вільня, і Мір.
Гародня і Ліда, і Крэва і Меднікі...
Так замкі замкнулі раздольную шыр,
Дзе колісь гарэлі ў баях папярэднікі.

І доўга стаялі на варце якоў
Няскоранымі і амаль што нязменнымі.
Нямала палегла татар, крыжакоў
І ворагаў іншых пад грознымі сценамі

Хацелі князі аб'яднацца з Масквой,
Бо рыцары і для яе небяспечныя.
Яна ж ультыматум паставіла свой:
Заўсёды васаламі быць беспярэчнымі.

Таму і з'ядналася з Польшчай Літва,
Таму і падпісана Крэўская Унія.
Усё ж не адзін вой у полі, а два:
У бітвах — падтрымка. І лепей ачуньвалі...

Ды зноў скандынаўцы — нібыта ляднік,
Нібыта патап з непамернымі бедамі...
І гінуў народ наш, амаль што не знік...
Былі ўсе паселішчы спалены шведамі.

Калі ж адрадзіцца? Узняцца калі?
Чаму ўсё наўкол не па-божаму робіцца?
Ідзе то крымчак, то крыжак, то ардой маскалі,
Нярэдка яшчэ і свая міжусобица...

III

РаSTRUшчаны помнікі даўніх падзей,
Даўно і крыжы спаракнелі пахілыя.
Адно толькі замчышчы ў нас дзе-нідзе —
Даўнейшай, ссівелай, агульнай магілаю.

Наваградак, Ліда, Гальшаны, Капыль...
Руіны. Бязрозка красуе ў расколіне,
Дзе кожны валун — скамянелая быль,
Пануры, зняважаны, зболены.

ЭМІГРАНЦКІ НАПЕЎ

*"Ёсць на свеце такія бадзлі, што не вераць
ні ў Бога, ні ў чорта"*

М. Багдановіч²⁷

Гудзе чалавецтва, што вулей.
І праўду сваю, і грахі
Паскладвала шчыльна ў баулы,
Запхнула таропка ў мяхі.

Пазваньваюць колы — куранты.
За шчасцем ляцім над зямлёй.
Нібыта мы ўсе — эмігранты
Сягоння ў краіне сваёй.

Імкнецца народ у вагоны,
І гэтак заўсёды і спрэс.
Імкнецца кудысь, а ягоны
Не вызначаны інтарэс.

Здаецца, усё прадаецца:
Каханне, сумленне і медзь...
А што нам самім застаецца?
Што будзем мы з гэтага мець?

І колы звіняць, і куранты
За шчасцем ляцім над зямлёй.
Нібыта мы ўсе — эмігранты
Сягоння ў краіне сваёй.

Дзе ж адвага былое Пагоні?
 Час яе небыццём завалок.
 Толькі ў небе часамі, бы коні, —
 Табуны непакорных аблок.

Хто ж тых коней цяпер асядлае?
 Хто запыніць узмылены гурт?
 Вінавата чаропку схілае
 Суайчыннік — сучасны манкурт.

Так, вядома, што жыць нам няпроста.
 Неспрыяльныя вечна вякі...
 Апускаецца з неба апостал,
 Бачыць: ледзьве брыдуць мужыкі.

— Скуль, Пятрусік, ты? Юзічак, скуль ты?
 Чые будзеце, хлопчыкі ўсе?
 — Мы забыліся... Мы ўсе манкурты.
 Мы туды, куды вецер нясе.

Ім апостал:
 — Сягоння і курды,
 І ірландцы за ўласны свой дом.
 — А нам што да таго? Мы — манкурты,
 Хоць як-небудзь, але пражывём.

Ў белай пене праносяцца коні.
 Зоркі ў небе — з-пад іхніх падкоў...
 Запульсуюць мо ўсё-такі скроні
 Калі-небудзь у нас, мужыкоў.

ЛЯЦІ, АЛАІЗА²⁸, ГАЛУБКАЮ ШЫЗАЙ

Ты — першая птушка на нашым прадвесні,
Вястун шумнацечнай паводкі.
Твае агнявыя бунтарскія песні —
Напевы свабоды салодкай.

Ляці, Алаіза,
Галубкаю шыжай,
Хай песня твая паспрыяе
Разбіць беларусу
Аковы прымусу,
Хай шчасце ў вачах яго ззяе.

Каб аслабаніць мужыка-недаверка
Ад гнёту паноў і царызму,
Ідзеш да людзей, рэвалюцыянерка,
З адкрытай душой, Алаіза.

Ляці Алаіза,
Галубкаю шыжай...

І можа зямляк наш магутныя плечы
Распраміць да хуткага ўзлёту.
Даволі цярплівасці нечалавечай!
Даволі бяды і прыгнёту!

Ляці Алаіза,
Галубкаю шыжай...

“А можа хто з дзетак і скруціць жалейку —
Унучку паломанай ліры
І гэтак зайграе, што ўсенька зямелька
Пачуе твой водгалас шчыры”.

Ляці ж, Алаіза,
Галубкаю шыжай...
Хай песня твая паспрыяе
Разбіць беларусу
Аковы прымусу,
Хай шчасце ў вачах яго ззяе.

НАША ДАЧУШКА І НАША НАДЗЕЯ

Бяда, ліхалецце
Навокал у свеце.
Сямнаццаты год пракаціўся набатам.
Жанчына была ў Петраградскім савеце
Любіміцай і баявым дэпутатам.

Гады рэвалюцый — крывавая смута.
Людзей гартавалі падзеі-завеі.
Чырвоная рута —
Красуня Палута²⁹,
Ты наша дачушка і наша надзея.

Адчай, галадуха
І душ пацяруха.
А час незайздросную долю акрэсліў...
Ой, зорачку нацыянальнага руху
Мінуйце, мінуйце, свавольствы рэпрэсій!

Гады рэвалюцый — крывавая смута...

Стаміліся войны
Ад ран незагойных.
А ты заклікала і ў гневе, і ў скрусе:
“Устань, страпяніся і будзь самастойным,
І будзь незалежным, народ Беларусі!”

Гады рэвалюцый — крывавая смута...

За вольныя словы
Судзіла сурова
Замежная Польшча, а горш — у Саюзе.
Сляза абарвалася... Мёртвыя бровы...
Разгладжвае вусы бязлітасны Юзік.

Гады рэвалюцый — крывавая смута...
Людзей гартавалі падзеі-завеі.
Пайшла на пакуты
Красуня Палута,
А мы падхапілі сцяг нашай надзеі.

Рэвалюцыянер азартны
І першы Старшыня Ураду!
Паэт, пражэік Цішка Гартны
Пачатку адраджэння рады.

Яшчэ і патрыёт зацяты.
О! Гэткія не трэба людзі!
Дванаццаць дзён пабыў і... зняты,
Бо мог бы цэнтру напракудзіць.

Ды голас велічны і зычны
Будзіў, адвечна сонных тузаў,
Страфой праўдзівай, паэтычнай
Яднаў ціхмяных беларусаў.

Паэт быў з партыяй у згодзе,
Аднак на чамі горка плакаў...
Ніхто пагрозы не адводзіў —
Прыбегла зграя ваўкалакаў:

“Пойдём, пойдём, родной братишка!
Твой камерный концерт услышим.”
“Дык адкажыце: дзе наш Цішка?” —
Пытанне задаю я быўшым.

Ды толькі ўсе яны, як мышкі,
Маўчаць, пазалязяўшы ў норы.
А зычны голас дзядзькі Цішкі —
Як рэха гучнае ў прасторы.

“Прачнёмся, людзі! За Радзіму!.. —
І ўсё грамчэй, бы стрэл гарматны. —
Каму свабоду аддадзім мы?”
Пытаю Вас я, Цішка Гартны.

НЕ ХОЧАЦЦА ЖЫЦЬ У БЯДЗЕ (балада)

Валянціну Таўлаю³¹

Калі не хочацца жыць у бядзе,—
Ідзі ў касцёл, маліся, слухай месу.
Дзяцей вучыць? А ўжо няма нідзе
Школ беларускіх тут, ва ўсходніх крэсах.

Таўлаі ўсё ж у падрыхтоўчы клас
У Слоніме сыночка ўладкавалі.
Вучыся польскаму. У добры час!
Ды... беларусам там назваўся Валік.

Дык прэч са школы! Быдла ты! Сапляк!
І з Віленскай гімназіі паперлі.
Калі ты ў Польшчы, значыцца — паляк
І не пішы на свінскай мове перлы.

Але сябры ўгаворвалі: “Пішы!”
І віў радкі ён свойскія, тугія
Пратэст зняволенню і крык душы!
Неўтаймаваная ў грудзях стыхія!

А як жа жыць? Тут не лічы да трох.
Не прызнаюць у беларусе брата.
Не семінарыя яму — астрог!
Не ў клетку сшытак, а стальныя краты!

“Ці ж першага вы судзіце мяне
За прагу волі, годнасці і праўды?
О, лёс! Чаму ў радзімай старане
Бязлітасна мяне так абабраў ты?”

“Крышыце панскае ярмо, браты!”
За раўнапраўе і за подых чысты!
І... збавіліся ўціску і бяды!
Ды грывнуў гром!.. Шчэ горшыя фашысты.

Стары Таўлай, сябрук яго паляк...
Як двух братоў іх аб'яднаў Асвенцым.
А Валік, сын, у распачы не змяк.
Ды зноў турма — у страшным сорок трэцім.

“Каму я вочы перадам свае
І сэрца, што астынуць не паспела?”
Засценак стогне, плачучы пяе
Пад роў франтоў у сотні дэцыбелаў.

Да скону набліжалася вайна,
Звярэў захопнік, упіраўся рогам.
І вось прыйшла — як сонейка, яна! —
У бітвах змучаная перамога.

О, край крыві! І попелу! І слёз!
Цябе абновім працаю сумеснай!
Але ж у трыццаць тры, нібы Хрыстос,
Паэт узнёсся ў неба разам з песняй.

І з вышыні даносіцца ледзь-ледзь...
Але чуваць, як ён пяе пра тое,
Што край наш будзе “вечна зелянець,
Як дрэва стройнае і маладое.”

КРЫЛЫ ЯСТРАБКА (балада)

Сяргею Грыцаўцу³²

Хто свет ускаламуціў,
Што гэтакім стаў злачынным?
Жах войн і рэвалюцый...
Нарэшце — адпачынак.

Народ — на раздарожжы.
То ўздым людскі, то скруха.
Мяжа. Там — дух варожы,
А тут — адно разруха.

Не мір, а перамір'е.
Вось-вось ізноў успыхне...
Свае б займець нам гіры,
Як процівагу іхнім.

Радзіме трэба крылы!
Радзіма кліча ў неба!
Напяліся. Стварылі.
І самалёт — што трэба.

Сярожа ў камсамоле —
Нага ў нагу з тым часам.
Стараўся ў лётнай школе:
Стаў майстрам неба — асам.

Іспанія. Гандэсі.
Пакуты дэмакратаў.
Вакол у паднябессі —
Рой “хенкеляў”, “фіятаў”.

А неба — сіні раструб.
То ўніз крыло, то ўгору...
Бясстрашны светлы “Ястраб” —
Адзін, а іх сямёра...

К падзелу! К пераробу!
Праз моц і кроў, і плаху!
Фашызм душыў Еўропу,
І ўсе маўчалі ў страху.

У сіле і японцы.
Іх войскі — у Кітаі.
У небе тым на фронце
Адно яны ляталі.

Стагналі і манголы.
Саюз для іх — зарука.
На фронт пад Халхін-Голам
Прыехаў з Мінску Жукаў.
    А з ім і нашы асы.
    Зноў бой — то ўверх, то ўшыркі...
    І лётчык выкрунтасы
    Выпісваў, як у цырку.
Атакі — эскадрылляй,
Атака — адзіночкай.
Вытрымлівалі крылы
Пятлю, піке і бочку.
    Ой! Збілі камандзіра!
    Ды Грыцавец Сярожа —
    Рашуча ўніз і вырваў
    Яго з зямлі варожай.
Японскі ас Ямада
Хацеў героя сцерці...
Піке зрабіў прынадай,
А стала ўласнай смерцю.
    Сяргей — сын Беларусі.
    Свой гонар мы не ўтоім!
    Шчэ да вайны ў Саюзе
    Ўжо двойчы быў героем.
Дала Радзіме крылы
Сялянская сям'я,
Тутэйшы кут мой мілы,
Ваколіца мая.
    Цягнік. Сяджу ў вагоне,
    Гляджу на Бараўцы.
    Як там жывуць сягоння
    Сяляне Грыцаўцы?

ГАРАЧАЕ СЭРЦА ШТО ЗБРОЯ

Мікалаю Дарашэвічу³³

Вораг топча родны край!
Гора страшнае! Ой, гора!
Хочаш жыць, дык выбірай:
Смерць у муках, ці пакора.

Запалоханы народ
Сцішыўся безабаронны.
А чыгункаю на ўсход
Днём і ноччу — эшалоны.

Танкі! Тысячы гармат!
Дынаміт, бензін і порах...
Зброі назапасіў шмат
Люты, крыважэрны вораг.

Час напружаны такі!
Бітвы жорсткія на ўсходзе!
А праз горад — цягнікі,
Моц варожая праходзіць.

“На, захопнік! Атрымай!”
Гнеў нясцерпны, неймаверны!
Дарашэвіч Мікалай
Шмыгнуў з мінай пад цыстэрны.

Насцігае хлопца фрыц
І страляе, і страляе...
А цыстэрна ўжо гарыць —
Божа! — разам з Мікалаем!

І другая ўжо ў агні!
Белы свет — нібы ў пажары!
Жах сусветнае вайны
На вялізным абшары!

РАЙСКІ КУТОЧАК ПАКУТНЫ

Мой край запаветны! Мой край маляўнічы!
За сэрца кранае твая прыгажосць!
У белым тваім і ў зялёным абліччы —
Няўлоўнае і прыцягальнае штось.

Ва ўлонні лугоў — ціхабруйная Шчара.
Лясок між пагоркаў і возера там.
На гэтым цудоўным пяючым абшары
Гуляў улюбёны Міцкевіч Адам.

Што ж, наканавана прыродаю, мабыць,
Каб райскім куточкам была тут зямля.
І можа пагэтаму родны край вабіць
Зайздросных і прагных чужынцаў здаля.

Павольна іду праз дрыготкі бярэзнік...
А думы адчайныя! Бог барані!
Там дзядзька і цётка, а з імі і хрэснік...
Над імі спляліся даўно карані.

І там жа — суседзі ў зямельцы маўклівай.
Здаецца, ад гневу і крыўды згарыш...
А дзе ж той грудок? Дзе курган асаблівы?
А дзе абеліск ці пахілены крыж?

Хіба што вось гэты грудочак пукаты —
Адзнака далёкіх і страшных падзей.
Вялізныя ямы запоўнілі каты...
Расстрэльвалі тысячы мірных людзей.

Парыпвае, сведчыць пахілае дрэва:
Стаяла... у лужыне цёплай крыві.
А вёсачка ўсё-ткі жыве, Калдычэва³⁴.
Як памяць, як наша надзея, жыві!

РУНЬ ПАЭЗІІ

Канстанцыі Буйло³⁵

Паэзія цвіла! Буяла!
Каханне ўяўнае было!
Пра заповітны край спявала
Красуня дзіўная Буйло.

Любілі добрую Канстанцыю
На вёсцы бабы, мужыкі.
“Трымайся з імі на дыстанцыі
І больш не падавай рукі! —

Як гаспадар, казаў памешчык.
Яны ўсе — быдла, проста — скот!”
А тая зноў складае вершык
Пра свой прыгнечаны народ.

Бо ёй і не патрэбна санкцыя
Любіць каго ці не любіць.

.....
ГУЛАГ... Загінуў муж Канстанцыі.
Аб шчасці не магла трубіць.

Пісала ў роздуме з чужыны:
“Зірнуць бы мне яшчэ разок
На гай сунічны, на ажны
І на жытнёвы каласок.”

Жыла ў мясцінах тых Канстанцыя,
Дзе і Міцкевіч жыў, Адам.
Як добра! Сёння маю шанцы я
Спакойна прагуляцца там.

Іду ў Завоссе, Калдычэва.
Тут недзе возера... Ды вунь!
Палі, узгоркі і пасевы —
Паэзіі мясцовай рунь.

ВА ЎРОЧЫШЧЫ ГАЙ³⁶

Бярозка крыху акрыяла,
Хоць раны счарнелыя плямяць.
Стаіць тут ля мемарыяла,
Як сведка, як сумная памяць.

А думкі часамі — віхорам.
Нястрымна пякуць успаміны.
Спявалі фашысты тут хорам
Свае ваяўнічыя гімны.

Хацелася жыць ім заможна.
А як? Ды за кошт каго-небудзь!
І вось ужо смерч пераможны
Суседнія землі цярэбіць.

Асвенцім — не універсальны.
Майданэк трашчыць ад нарузкі.
Ствараюць канвеер знішчальны
І ў нас, у краях беларускіх.

Бязлітасны вораг, шалёны.
Пясок у крыві аж карэе.
У яме салдацік палонны
На трупах славян і яўрэяў.

І з Чэхіі нават, з Астравы,
Ачысціўшы ветлівы Пшэраў,
Прывезлі людзей на расправу
Да нас, у лясістую шэрань.

Маўчалі знямоглыя з Прагі,
Маліліся ў плачы з Пардубіцы.
На тварах — салёныя рагі...
Мо Божанька ўсё-ткі заступіцца?

І зараз на месцы растрэлу —
Лес рук з-пад зямельнае цвердзі...
Трымае высокая стэла
Не звон — збранзавелае сэрца.

А людзі?.. Сучасныя людзі?..
Ствараем праблемы без выйсця.
І толькі рамонак і люцік
Яшчэ прыгажэй, чым калісьці.

АСЛЕПЛЕНАЯ ПТУШКА

Наталлі Арсенневай³⁷

Радзімая Вільня! Ты горад мой стольны!
Калыска паэзіі, волі і мовы!
Жаданне ўз'яднацца было неадольным,
І вось беларусы ў рэспубліцы новай.

Ды час адраджэння —
Запутаны гэткі!
І сум, і ўзбуджэнне —
На сэрцы паэткі.

Матулечка Вільня, чыя ж ты і дзе ты?
Закрытыя ўсе беларускія школы...
У Мінску выходзяць усё-ткі газеты,
Ды толькі гаворка не наша наўкола.

О, час адраджэння
Запутаны гэткі!
І сум, і ўзбуджэнне —
На сэрцы паэткі.

Улада другая ў краіне — фашысты!
Пішыце, вучыцеся па-беларуску.
І ў той час людзей так бязлітасна нішчаць,
За словы свабоды — ніякага спуску!

Хіба адраджэнне?
Кірунак не гэткі!
І сум, і ўзбуджэнне —
На сэрцы паэткі.

З разгромленым ворагам — разам наўцёкі
І тыя, хто з ім супрацоўнічаць мусіў...
Штодзённа, шточасна ў краіне далёкай
Туга па пакутнай сваёй Беларусі,

Дзе час адраджэння
Запутаны гэткі...
І сум, і ўзбуджэнне —
На сэрцы паэткі.

У ВАЕННАЕ ЛІХАЛЁЦЦЕ (трыпціх)

I

Каляды

Пра дні нараджэння забыліся дзеці,
Апроч толькі Дня нараджэння Хрыстова.
Марозам і снегам карміў сорок трэці...
Якою ж куццёй пачастуюць удовы?

Па вёсцы збіралі зярняты, крупіны
Для свята жанкі. І ніводнай заплаканай.
Куццю асвяціць людзі ўсё-ткі павінны,
Ды цэркаўка спалена разам з дыяканам.

Хто будзе Хрысціцель замест Іоана?
Хто сэрца найболей наблізіў да Бога?
Вядома ж — яна, паважаная Ганна...
І грэх адвядзе, і палечыць малога.

Хрыстова Раство ціха ззяла над вёскай.
Сняжынкі ляцелі з нябеснае вечнасці,
Бы знакі надзеі і помачы боскай
У хуткім збавенні Радзімы ад нечысці.

II

Вадохрышча

На рэчцы за вёскай нямала народу,
У цэнтры ўрачыста трымаюць іконку.
Крыж, выпілаваны з празрыстага лёду,
Паставілі і асвяцілі палонку.

Дзяцей асвячалі галінкамі елкі,
А вецер паўторна — сняжынкай студзёнаю.
Вада пякла ў роце мацней за гарэлку,
П'яніла надзей і сілай свяцонаю.

Алтар ледзяны. Не суняць калатуху,
Але саграваў, абнадзейваў нас Божа.
І ў душы ўсялялася велічнасць духу
І вера, што еднасць бяду пераможа.

III

Кананада

І немцы ад'ехалі, і паліцаі.
Адно засталіся трывога і страх.
Зайсці партызаны камусь абяцалі,
Ды дзесьці прапалі ў лясах.

Падаўся туды і знямоглы Ладымер.
Прахор і Васіль засталіся ў бары.
Квітнеючы хутар нібыта ўвесь вымер,
Адно ў крапіве — камары.

І раптам зямля здрыганулася ўночы.
Край неба пульсуе, бы пырскае кроў...
Там пекла зямное мігціць і грукоча,
Зліваюцца выбухі ў жудасны роў!

Казалі, што там партызаны-вяскоўцы...
І ўжо не было ім дарогі назад.
Але што ты зробіш, калі ў той вінтоўцы
Зусім не гарматны снарад.

Назаўтра заціхла ўсё...Фронт не прарвалі,
І там чырванела не неба — зямля.
Жанчыны і мамачка слёз не хавалі,
Нястрымна слязьмі заліваўся і я.

Былі слёзы й потым: то пальчык праколіш,
То змерзлыя ногі ніяк не разуць...
Ды тыя, ваенныя слёзы ніколі
З вачэй маёй памяці ўжо не змахнуць.

ВІЦЭ-АДМІРАЛ ХАЛАСЦЯКОЎ³⁸

(паэма)

У мястэчку беларускім
Хлапчык-непаседа рос.
Да рачулки топкай, вузкай
Бегаў часта за пяць вёрст.
    Сам кручкі закручваў з дроту
    І вудзільна сам рабіў.
    Пасядзець сярод чароту
    З вудай хісткаю любіў.
Ад вайны, ад лютых немцаў —
Меў пятнаццаты ўжо год! —
Бежанцам, перасяленцам
З войскам паспяшаў на ўсход.
    І шаснаццацігадовым
    Там пайшоў на фронт. Вось так!
    Лёс падлетка быў суровым,
    Складваўся ў агні атак.
Рэвалюцыя. Дзянікін.
Мір. А ў думках — альбатрос...
Хлопча! Паімкненне выкінь!
Ты ж на сушы ўсё-ткі рос!
    І навошта тое мора?
    Рэчку родную прысні.
    Людзі ў горы, людзі ў зморы,
    Дык і ты мо адпачні.
Не! Юнак ужо на флоце.
Мора — не заўсёды сіль.
Перыскоп то ў пазалоце,
А то ў цемрадзі глыбінь.
    Над вадой вакол — бязбрэжжа.
    Вунь жа вораг, камандзір!
    І падлодка тут жа рэжа
    Пад вадою цемры шыр.
Шмат разлікаў... Потым спробы.
І настойлівасць заўжды.
Глянь! Ужо падлодкі робяць
Паглыбленні пад ільды!

Камандзір марской брыгады —
І наватар, і тварэц.
Пахваліць яго б ураду...
Ды прымчаў другі ганец
    З паўнамоцтвамі і ў сіле —
    НКУСаўскі высокі сан.
    Камандзіру абвясцілі:
    “Ты шпіён і дыверсант!”
Катаванні і прынукі!
“Падпішы!” І падпісаў.
Штык у рэбры, кірку ў рукі...
У ГУЛАГу замярзаў.
    Мноства, мноства камандзіраў
    Знікла ў лагерах, на жаль.
    Караблі ледзь-ледзь хадзілі
    Баязліва ў пене хваль.
А вайна ўжо наспявала.
Немцы зноў ішлі без віз.
Захліснуў дзевятым валам
Мора Чорнае фашызм.
    Дні пакутніку — вярыгі.
    Добра, што не эшафот!
    Адпусціў ГУЛАГ камбрыга:
    Прагнуў чарнаморскі флот.
Вораг нечакана рынуў.
Смерць паўсюль. Агонь і дым...
Хто заслоніць Украіну?
Сонечны гасцінны Крым?
    Вінаград — о, “Ізабела”! —
    Як слязінкі на зямлі!
    Мора плакала, кіпела...
    І стагналі караблі.
Вораг пёр з адчайным рыскам:
Закаўказзя захацеў.
Біў, бамбіў... Наварасійскам
Авалодаў і засеў.
    Бухта — скальнаю падковай.
    Дот — для ворага гарант.
    Раптам флот Халасцякова
    З мора высадзіў дэсант.

Пачалася эпапея,
Дні пакут “Малой зямлі”.
Д’ябал смерць і бомбы сеяў,
Нетры горныя гулі.
    Дастаўляць боепрыпасы
    Мог адно што “цюлькін флот”.
    То праскокваюць баркасы,
    То прарвецца мотабот.
Працаваў над картай Жукаў.
Быў і Брэжнеў ля дзвярэй...
А плацдарм гудзеў і грукаў —
Гром варожых батарэй!
    Вузенькі акупчык — схрона,
    А яго бамбязь! Бамбязь!
    Колькі сутак абароны?
    Мабыць дзвесце дваццаць пяць!
І нарэшце порт і горад
Вызвалення зусім.
Вораг уцякае морам,
Пакідае ўжо і Крым.
    А Халасцякоў яднае
    Лёгкі флот рачной вады,
    Б’ецца смела на Дунаі
    За чужыя гарады.
Вермахт змяты! Перамога!
Часу мірнага зварот!
Працы многа, вельмі многа!
Узнаўляецца і флот.
    Зноў пагрозы, зноў... Не! Досыць!
    Шмат яшчэ ваенных ран.
    Атамны ракетаносец
    Пад вадой — праз акіян...
.....
Віцэ-адмірал ва ўзросце.
Бітвы сіл не прыдалі.
Толькі ў свята горда носіць
Ордэны і медалі.
    Беларускую старонку
    Ён любіў. У нас гасціў.

Сёння масквічу-падонку
Долар вочы замуціў.
“Вось бы ўкрасці ў адмірала
Ордэны! Яны ў цане!”
І пачвара ўсе забрала...
Паў марак не на вайне...
І героя пахавалі,
І святло яго надзей.
Сквапнасць па краіне — хваляй,
Змыла сорам у людзей.

.....
Вуліца Халасцякова —
Старадаўнія дамы.
Нездарма невыпадкова
Любім родны горад мы.

МАЯ РАЧУЛКА ПРОНЯ³⁹

Гісторыю б чытац, чытаць,
Ды месцам тэкст не многаслоўны.

А як жа праўду апісаць,

Калі маўчыць аб ёй Галоўны.

Ён загадаў: “На Магілёў!

Узяць яго любой цаною!

Хутчэй! Не шкадаваць галоў!

А страты? Спішуцца вайною.”

Адно што разважаў наконт

Запланаванай перамогі.

А фронт? Быў выматаны фронт,

Чакаў сур’ёзнай дапамогі.

Салдаты месяца ў гразі,

Абозы дзесь далёка ззаду...

Як камандзіраў не трасі,

Ніяк не выканаць загаду.

Узмоцненыя рубяжы.

Не ўзяць фашыста ў абароне.

Паўзі па поплыве, ляжы,

Ці захлыніся ў топкай Проні.

Крычалі ротныя: “Вперёд!”

Ды ўклініцца ніякай рады...

Вада і гразь! Калючы дрот!

Насутрач кулі і снарады.

Зноў уздымаліся штыкі...

Цякла пяхота шэрай лавай...

Плылі па Проні штрафнікі,

Тапіліся ў вадзе крывавай.

Такое ж і зімой было.

Такое ж і наступным летам.

О! Колькі нашых палягло!

Гісторыкі маўчаць аб гэтым.

Хаця тады я быў дзіцём,

А сённячы — сівыя скроні,

Мне нават і спякотным днём

Не хочацца скупнуцца ў проні.

КАРНІКІ Ў ЗАСТАРЫННІ⁴⁰

Як салоўка аб шчасці бязвоблачным свішча!
А зязюля ўстрывожана пракукавала.
Па санлівым прасёлку цішком з Гарадзішча
Распаўзаецца страшная зграя-навала

Людзі спяць яшчэ ў ціхай і зморанай вёсцы,
Утаміўшыся ў страху чакаць небяспеку.
А тут зноў, як калісь, на шляху — крыжаносцы!
Крыжакі дажылі да дваццатага веку.

Толькі ўзвод партызан... Перабеглі на ўзвышша.
Ды якая ўжо там для хацін абарона?
Не салоўка, а куля за кулю свішча...
Не зязюля, а звякаюць гільзы сінхронна.

Чвэрць гадзіны і знішчаны хлопцы — ахоўцы.
Як сабака, пабег паліцай-памагаты.
І дзятва, і жанкі, і старыя вяскоўцы
Адшуканыя, пазганяныя ў хаты.

І згарае з людзьмі ясны дзень Застарыння.
Знік і жах, сціх і лямант у вогненным трэску.
І панёс гонкі вецер у дымнай чупрыне
Над палямі, лясамі страшэнную вестку.

Людзі спалены! А хто ўцякаў — пастраленыя!
Хрысціянін сабрата... Якая патрэба?
Цішыня... Адно комін, што палец цагляны,
Папракае маўчком раўнадушнае неба.

.....
На фашыстаў зірні! Зразумець вельмі цяжка...
З крывадушша ніхто з іх чамусьці не здох...
На салдацкіх папругах начышчаны спражкі
І тры словы, што здэк: “З намi Бог”... “З намi Бог”...

МАРЭСЬЕЎ⁴¹ З ПАЛЕССЯ (балада)

Завея рве і завывае.
На крылах снег, пад колам лёд.
Хаця і бачнасць нулявая,
Але загадана на ўзлёт!

Ляці за фронт! Ляці ў разведку!
Дзесь там полк танкавы прыбыў.
І над зямлёю неўзаметку
З мяцеліцаю “Іл” паплыў.

А пад крылом — адно сумёты.
О! Каляіну разлічыў!
І лётчык тут жа з кулямёта
Па маскіроўцы застрачыў.

Таропка перадаў на базу
Дзе пагражальны той квадрат...
А вораг біў і не прамазаў:
Кабіну разарваў снарад.

Дабрацца б да аэрадрому.
Хаця б за фронт... Было б лягчэй.
Упаў... І лётчык непрытомны
Ляжаў шэсць дзён і шэсць начэй.

Знайшлі. Жывы, хоць адубелы.
Паціху! Струп не скалупні!..
Адратаваць усё ж паспелі,
Але аднялі дзве ступні.

Не пабяжыць па росах босы...
Няма высокамоўных слоў!
Збяднеюць без яго нябёсы,
Як без арлоў і без буслоў.

Ды паўтараў калека чэзлы:
“А я... усё-ткі палячу!”
Хоць нылі ногі і... пратэзы,
Ды крылы за спіной адчуў.

І вось, нарэшце, — за штурвалам.
Вышэй! За хмарай — сіль нябёс!
І сонца ў шчокі цалавала,
Калі ён зорку ў неба ўзнёс.

Канец вайне. І мы герояў
Вітаем кветнем шчырых слоў.
Дык пакланіся ж, горад Лоеў!
Вярнуўся Аляксей Казлоў!

Дарогу ў неба лёс акрэсліў
Адважным сокалам не любя.
Казлоў лятаў, як той Марэссеў!
Быў сокалам у небе Дзюба!

Дваццаты век планету спудзіў.
А дваццать першы — зноў такі!
Бясклопатна смяюцца людзі...
Сплывае памяць у вякі.

І ПРЫЙШОЎ ПЕРАМОЖАЦ ГЕОРГІЙ (балада)

Георгію Жукаву⁴²

Быў двойчы Георгіеўскім Кавалерам
У царскай яшчэ кавалерыі.
Заўсёды ў палку карыстаўся даверам.
Відаць, нездарма яму верылі.

Адчайным набатам, стальным перазвонам
Паклікаў за шчасцем сямнаццаты.

І стаў селянін камандзірам чырвоным:
З людзьмі паспрабуй не з'яднацца ты!

Нібы Усявышні стратэгію раіў,

Адорваў і спрытам, і воляю.

Ад Слуцка адправілі біць самураяў,

І ён перамог у Манголіі.

Фашысты паперлі нястрымнай армадай,

Тапталі зямлю нескароную.

Георгій змагаецца ля Ленінграда,

Кіруе яго абаронаю.

Масква — пад пагрозай! Апошнія хвілі!..

Мінае ўжо вораг Унукава.

У распачы, страху збялеў Джугашвілі,

Разлічвае толькі на Жукава.

І пад Сталінград яго шле... Эпапея!

І курскі кулак пагражальны быў!

Так доўга пачвара жыве, не слабее,

Усё яшчэ — тысячаджальная.

А ён, палкаводзец усіх палкаводцаў,

Захопнікаў лютых раструшчвае.

І ім не хапае ўжо дзейнае моцы

Ў вайне з беларускімі пушчамі.

Пад Мінскам — кацёл! І кацёл — пад Бабруйскам!

З Баранавіч — і ў бой пад Віслаю...

Герой, інтуіцыяй хуткай кіруйся,

У бітве ўсе тэрміны — сціслыя.

У логаве ўласным ён ворага ложыць,

Бо небам яму гэта дадзена.

Відаць, сапраўды ён святы Перамогац,
Раз пала сусветная гадзіна.

Сузор'ямі неба — геройскія зоркі!
І слава яму ўсенародная!
Ды лёс, як звычайна, становіцца горкім,
Хоць мірныя дні, ды — гаротныя.

Стварае інтрыгі разважлівы Сталін.

У злосці ашчэрыўся Берыя.

Пагардай і крыўдай, і болем хвасталі...

А людзі чакалі і верылі.

Да ўлады прывёў дарагога Мікіту,

Бо справы ж ўсё-ткі сумесныя.

А той — у героі! Георгій нібыта.

Ды зоркі зусім не нябесныя.

Георгій абражаны і Леанідам:

“Ты будзеш у нас толькі Жоркаю.

Пуцёвачку ў людзі табе я не выдам,

Я сам з ардэнамі і зоркамі.”

“Абраннік народа”, каго ж ты ашукваў?

Няўжо гэтак могуць абраннікі?

Забыты, зацёрты, зняважаны Жукаў,

І шмат іншых зор абязгранена.

Анёлы, свой час на зямлі вы не баўце!

Гісторыя топіцца ў крытыцы.

Георгіем будзе ў нас не Божы Збаўца,

А хто перамог у палітыцы.

.....

Жыве Беларусь! І мой горад сягоння

У ліпеньскім сонейку жмурыцца.

Іду па алеі, застукала ў скроні...

Тут Жукава след і тут Жукава вуліца.

ДРАЦЯНЫ ВЯНОК

Ларысе Геніюш⁴³

Палітыкі — гэта акторы, паяцы.
Бо моц сваю бачаць заўсёды ў насілі,
Усіх непакорлівых, што не баяцца,
Як шкоднае зелле, касілі б, касілі!
На захадзе гэтак і гэтак на ўсходзе.
У кожным кутку заўважаем канкрэтнасць.
Хіба можа марыць аб нейкай свабодзе,
Маленькі народ, абяссілены этнас?
Хто край свой любіў і хто марыў аб волі, —
За тым паўсядзённа, шточасна сачылі.
Жанчыну з дзіцяткам, паэтку тым болей,
Варожаю сілай чамусь палічылі.
З цудоўнай краіны спалоненых чэхаў
Далёка-далёка павезлі Ларысу.
І дар паэтычны з канвоем паехаў,
Але не туды, дзе раслі кіпарысы.
Там кедры ўкалыхвалі тых небаракаў,
Якія і ўладу клялі, і марозы...
І ўсё-ткі ніхто з іх адкрыта не плакаў,
Бо льдзінкай адразу рабіліся слёзы.
І добра што льдзінкай хаця, а не куляй...
Ды ўсё-такі ў сэрца ўпіваліся шротам.
Часы ліхалеццяў, нарэшце, мінулі
І Геніюш зноў з непакорным народам.
З калючага дроту вянок не лаўровы,
Ды мае аднак жа адметную ролю:
З яго, бы з гнязда, беларускія словы
Ляцяць і сягоння чародкай на волю.

і і і

Упалі ўраз радочкі траў.
Пракосы мёртвыя — што хвалі.
Цвыркун ачнуўся і зайграў,
І конікі зноў заспявалі.

Маўкліва дзьмухаўцы ляжаць.
Крываўнікі ў пракосе — плазам.
Што ж, сенажаць як сенажаць,
Пасля ўзрастуць былінкі разам.

А дзесьці тут калісь быў роў.
І ў час паўдзённае спякоты
Крываўнікі ляцелі ў кроў:
Людзей касілі кулямёты.

Як дзьмухаўцы, ляжалі тут
Галовы сівыя і скроні.
Спяваў чужы цвыркун: “Капут!”
Бы конік, пеў губны гармонік.

Ужо няма той зграі зла,
Няма чужынскага канвою.
А памяць не! не зарасла
Безпачуццёвай муравою.

КРЫЖЫ НА СКРЫЖАВАННЯХ ЧАСУ

Брацік мой быў лепятунчык смешны,
Прыгажэй, як прад дажджом вясёлка.
Цяжка паміраў у сорак першым,
Згінуў ад нямецкага асколка.

У гестапа бацька быў забраны,
Хоць хварэў, ды і не ўмеў страляць.
Мне і зараз бацькавыя раны
Прад вачыма, як свае, баляць.

Дзядзька мой з палаючага танка
Вылез. Да сваіх усё ж дабраўся.
Не знайшлі ягоныя астанкі —
З ім ГУЛАГ рашуча разабраўся.

Дзеда білі п'яныя жаўнеры.
Колькі здзекаў вытрымаў і бед!
З-за таго, што быў другое веры,
Што з народу іншага быў дзед.

А яшчэ даўней тэўтонскі ордэн
Нашых земляў несупынна прагнуў.
І татараў агнявыя орды
Не маглі стрымаць лясны і багны.

Той хто зноў мінулае закрэсліць, —
Выкрэсліць народ мой з існавання...
Ой! Няўжо ад Віцебска да Брэста
Будзе зноў чужое панаванне?

Я не прагну неадкладнай бітвы.
Мой народ спакойны і гасцінны.
Сілу, моц яму даюць малітвы,
Крыж нявесты Божай — Ефрасіні.

і і і

Гаючае слова “Свабода!” —
Нібыта нектарная зёлка!
Свабода! Яе асалоду
Так прагна... усмоктвае пчолка.
Няўцерп! І яе аж калоціць...
На волю, у далеч ірвецца.
За шчасцем заўсёды ў палёце
Душа трапяткая і сэрца.
Крылаткі працуюць — і дружна! —
На яблыне, ліпе, маліне.
Заўважылі ўсе: непарушны
Закон у грамадстве пчаліным.
Пчала нас не папераджала,
Ды ведае ўсё-такі кожны:
Яна працаўніца, а джала
Пакуль не замкнёнае ў ножны.
Свабода і нам — нібы золак!
Як светлы прамень на далоні!
Сябры! Дык навучымся ў пчолак
І самі сябе абаронім!

I

Пра зону ўспамін усплывае і боязь:
То тундру прымрою, то лес...
Куточак зямлі абмяжоўвае пояс
З калючага дроту ці без.

А там, адбіраючы долю і волю,
У нулік узводзяць людзей.
Прабачце, што я ва ўспамінах сваволю,
Аб чым пажадана радзей.

О, зона! Ты сёння бязмерная ўшыркі!
І гэтага нехта хацеў:
Употаі пяром і запалкаю чыркаў,
І... ядзерны склеп узляцеў.

Дык вось нам, сябры, без вайны паражэнне!
Крадзецца бяда спакваля.
І стала ўжо зона зямлёй адчужэння,
Свая, ды чужая зямля.

Хоць край і прыгожы, але невясёлы.
Адсюль бы — далей і хутчэй!
Старэюць вакол сіратлівыя сёлы,
Трава скрозь падэшвы пячэ.

І што ж ты ў пустэчы прарочыш, зязюля?
Салоўка, спяваеш аб чым?
Мы чуем і вочы свае ўжо “разулі”,
Ды толькі па звычцы маўчым.

Калі ж, любы край, і балесны, і сонны
Прачнешся ў сваім дзірване?
Калі ж ты не будзеш праклятаю зонай
І зноў ашчаслівіш мяне?

II

А пакуль што — узгорачкі, ямы...
А пакуль што — і слёзы, і лямант:

“Даляці, неўгамонны вятрыска,
Разбудзі ціхамірных багоў.
Калыхала я летась калыску,
Калыхала сынульку свайго.

А цяпер над пабляклаю знічкай
Я ад гора адно галашу.
І ў адчаі ў труне невялічкай
Нежывога яго калышу.

Ды на ім, на бяскроўнай іконцы,—
Ледзь прыкметныя промні святла...
Асвятляе маленькага стронцый,
І мяне зпапяляе да тла.

Паглядзі, Усявышні, хоць мелькам
І падумай хвілінку хаця:
Як пакутную нашу зямельку
Ўратаваць і вярнуць да жыцця”.

А НАМ ТАК ХОЧАЦЦА АЭС

Не вельмі шмат яшчэ АЭС,
Адно што ў некалькіх дзяржавах...
А ўжо сягоння свет увесь
Пазнаў іх страшныя праявы.

Куды дзяваць мільёны тон
Смяртэльных радыёадходаў?
Электраўзбуджаны крыптон
Даўно паветрам авалодаў.

Тайфуны праявілі злосць...
О, жах! Сухая навальніца!
Лясы палаюць і вось-вось
Усё зялёнае ўзгарыцца!

І чэзне чалавечы ген
У вінаватых і нявінных...
Магчыма толькі манекен
Дзе захаваецца ў руінах.

Ужо патрэба ўзнікла спрэс
Тушыць нейтроннае жыгала...
А нам так хочацца АЭС!
Няўжо Чарнобыльскае мала?

ПАД АЗОНАВЫМ ПАРАСОНАМ

Творца нашага сусвету
Меў, вядома, рацыю.
Як ствараў зямлю-планету,—
Даў яшчэ і радыяцыю.

Ды недапусціў наўмысна
На зямлю зялёную,
Каб яна была карыснай,
Жыватворнай зонаю.

І навіс блакіт азону
Па ягонай літасці,
І пад гэтым парасонам
Дужымі мы выраслі.

Толькі розум наш, узросшы
Ў сувязі з навукаю,
То ў засеці сыпле грошы,
То касцямі грукае...

Гляньма! Парасон дзіравы!
Дзіры ў небе чорныя!
Гінуць на зямлі каравай
Сілы жыватворныя.

Што ж рабіць я сённяя мушу?
Проймы — як засмяглыя!
І маю, і іншых душы
Чорт у іх зацягвае.

Я чуў: беларусы нібы выміраюць.
Не веру! Не веру бязглюздаму хлусу!
На могілках помнікі ўсе азіраю:
Ніводнага крыжыка па беларусу!

Па надпісах бачу: усе — расіяне,
Хаця і тутэйшыя прозвішчы, рысы.
Сумуюць партрэты: бо мошчы, што ў яме,
Ад племені-роду свайго адракліся.

Сустрэўся стары ды і кажа з сарказмам;
“А я беларус, мо таму і на ўзводзе...
Адзін мо з апошніх... астатнія разам
Наноў перароблены, бы на заводзе”.

А што? Мо і слушна заўважыў старэча?
Мужык як мужык, ды — народны філосаф.
І я пагаджаюся. Я не пярэчу,
Хоць думкі гудуць, як шалёныя восы.

Бы ў сэрца ўпіліся іх нудныя джалы...
Ля помнікаў — штампы амаль пагалоўна! —
Ніякага шуму, ніякага шалу.
Пратэст мо і ёсць, але нейкі няўлоўны.

ПАД КРЫЖАМІ

У сінім небе — шлях з Парыжа.
На скрыжаванні — шлях у Сочы.
Плыве ля сонца срэбны крыжык
І цягне воблачны шнурочак.

Пад вечным купалам нябёсаў —
І купалы зямнога храма.
Пад імі столькі розных лёсаў
На ростанях адвечнай драмы!

Крыжы раджаюцца ў сінечы,
На цэрквах спеюць, выпяваюць
І лёс крыжовы чалавечы
Хвалебна ў голас... адпяваюць.

І рукі белыя скрыжуюць,
Навек змацуюць кропляй воску.
І толькі блізкія пачуюць
Жыцця былога адгалоскі.

Бацькоў схаваўшы, гучна дочкі
Паплачуць столькі, колькі трэба,
Паправаць крыжык на шнурочку
І перахрысцяцца... у неба.

АД ЮЦЫІ ДА ЯЦЫІ

Вайна і рэвалюцыя.
Дэкрэт і канстытуцыя.
Дамова, кантрыбуцыя.
Раздзелена крывуцыя.

Прыгнёту эвалюцыя.
ГУЛАГ і экзекуцыі.
Вайна зноў. У пакуце я.
А потым — рэзалюцыі,

Небачачы карупцыі,
Што прывяла ў навацыю —
Агульную прастрацыю.
І ўрэшце — кульмінацыя

Праз цьму дэзінфармацыі,
Праз лёгкасць дэвальвацыі,
Праз крык дэнамінацыі,
Праз мукі радыяцыі
І алкагалізацыі.

Такая сітуацыя:
І стогны, і стагнацыя,
Краіна волю страціла...
Ідзе асіміляцыя
Да поўнай ліквідацыі
Пакорнай мірнай нацыі.

і і і

На неадзначанай мяжы
Паміж сучаснасцю і быллю —
Адно самлелья крыжы,
Галовы ў роздуме схілілі,

І зіркаюць на белы свет,
Без шкадавання, без усмешкі —
Мінулага апошні след
І памяці апошняй рэшткі.

Вянкі даўно струхлелі ўсе,
Ужо не кажучы пра дошкі...
Знікае памяць пакрысе,
І знікне той, хто помніў трэшкі.

А застанецца тло, жарства
Без літарак і нат без моху.
Узыхдзе толькі мо трава...
Калі ж узыхдзе, — дзякуй Богу!
Дзякуй Богу.

і і і

З нябесных нябачных адтулін
Спаўзаюць прарочыя сны:
Нясе да мяне сам Барадулін
Радок рукатворны, разны.

Між лесвіц маскоўскіх Купала
Губляе крылаты свой верш...
Але Беларусь не прапала.
Жывеш, дарагая, жывеш!

Крычыць з-пад машыны Машэраў:
“Хамут і ўпрыгожанні збруй,
Мой сябра, калі не прымерыў,
То і не бяры! Не спрабуй!”

Эх, лёс наш хамутна-славуты,
Дакуль на дарогах рыпець?
Чаму ты, чаму ты?... Чаму ты
Прывык валачы і цярпець?

ІКАРЫ І ПАЭТЫ

(трыпціх)

I

І парфумаю пахне, і гарам —
Вабіць моладзь агонь цыгарэты...
А між тым, узрастаюць Ікары
І гарачыя сэрцам паэты.

Яны дзівяцца небам і сочаць,
Як пластычна куляюцца хмаркі,
Як за імі ў бяскрайнасці ночы
Загараюцца зоркі-цыгаркі.

А днём ветла ўсміхнецца з-за хмары
Круглы твар агнявокай планеты.
Паляцяць у нябёсы Ікары!
Узляцяць над зямлёю паэты!

Клеюць крылы сягоння не воскам —
Больш рашучыя ў храбрых намеры!
Самалёт узарваўся за вёскай...
След ракеты знік у стратасферы.

Але зноў прарываюцца мары
І ў блакіт, і ў начное чарноцце.
У палёце знікаюць Ікары...
І згараюць паэты ў палёце.

II

Уладзіміру Карвату⁴⁵

Неба ўжо за хмарай дрэмле.
Зоркі — аніякай.
Раптам у бяздоннай цемры
Загарэўся факел.

Зверху, з чорнага прадоння —
Самалёт, бы крыж.
Крык балючы ў шлемафоне:
“Вой, Валодзька! Ты гарыш!

Церпіш боль... Але дакуль ты?...
Націскай на катапульту
І адтуль кідайся прэч...
Пакідай машыну-печ!"

Колькі грознага траціла
На душы Карвата?
А ў руках — пакуль што сіла,
Бо пад нізам — хаты...

Польмя метал прарвала,
Плавіць правады,
Ды не выпускаў штурвала
Лётчык малады.
“Выскачы!” — крычала неба.
“Не! Пакуль яшчэ не трэба...
Вытрымае самалёт —
Вытрымае і пілот”.

Смерч за вёскай баразну
Працягнуў па полі...
І пасеяў дабрыню
З невыносным болем.

Дым і рэшткі самалёта...
Страшна! Што куды!
А ў кабіне — твар пілота
Гэткі малады! “Можа я ў чым вінавата,
Што няма яго, Карвата? —
Чуўся хмаркі слёзны плач. —
Божачка, ты мне прабач”.

Хмарка, не сумуй у горы,
Бачыш: дзеці з вёскі...
Мо захоча з іх каторы
Пакарыць нябёсы...

Прыпыняюцца машыны.
Справа ў іх, альбо ваяж?
Углядаюцца мужчыны
Ў сумны помнік-фюзеляж.
З верай, марамі і снамі
Чалавек жыў побач з намі —
Сціплы, добры сем’янін,
І зямлі, і неба сын.

Народ абяздолены і паланёны
 Дарогу свабоды пакуль не разгледзеў,
 Але нараджаў залатыя імёны,
 Якія ўпрыгожвалі толькі суседзяў.

Аднак больш удзячны мы тым патрыётам,
 Якія не скораны, хоць і судзімы,
 Якія адвагай, душэўным узлётам,
 Паходняй былі для няшчаснай Радзімы.

Купала! Купала! Ты з кручаў Парнаса
 Ўзбіраўся вышэй — да вяршыні Эльбруса!
 Раз вольная думка так смела ўзнялася, —
 Рэжым не даруе, тым больш БЕЛАРУСУ.

Народнаю зброяй быў верш “Партызаны”.
 Твой заклік быў: ворага біць усім мірам!
 Аднак жа і ў нас былі турмы, кайданы...
 Табе не даруюць і нашы вампіры.

Фашызм захацеў свой парадак завесці:
 Караць і знішчаць змагароў і нявінных.
 А ты ўспамінаў пра нашэсце, што дзвесце
 І трыста год у здратаванай краіне.

Вайна разгараецца... Бомбы, снарады...
 Пакутлівы час неймаверна суровы.
 Хто болей страшней ці фашысты, ці ўлады?
 Хто болей карае за гучныя словы?

Ты волі хацеў, значыць, — вораг дзяржавы.
 Яшчэ і характар узяў ад Ікара...
 Каб не дасягнуў непахіснае славы, —
 Дык вось табе — страх паўсядзённы... і кара!

.....
 Жыццё абарвалася, як у Ікара.

Навала фашызму! Франты і баі!
 Суровую долю вайна ўсім акрэсліла.
 Радзіма! Адвагаю нас напаі,
 Каб вырваць свабоду з крывавага месіва.
     Ні лёс і ні Бог на вайне — не гарант.
     У пекле, у наступе сорок чацвёртага
     Упаў разам з іншымі і лейтэнант...
     Знайшлі і прынеслі да ямы ўжо мёртвага.
 І ўсё-ткі — о, — лёс! — чалавек акрыяў.
 Прыйшоў з таго свету зусім не са славаю...
 Вайна з незлічонасцю жудасных з'яў —
 Асколкам ў сэрцы, адвечнаю яваю.
     Таму на старонках аздобленых кніг
     Паказваў вайну з яе жудаснай існасцю.
     За бацькаўшчыну боль і потым не сціх:
     Змагацца за праўду — дык з бескампраміснасцю,
 Але ж не ў магутных абдымках улад,
 Дзе дух і натхненне пад пільнай цэнзураю.
 Нагляд за наглядам! Заўсёдны нагляд,
 Бы свет кантралюецца зноў амбразураю.
     Таму — у Еўропу. Туды, дзе ў вайну
     Свабоду адзначыў зарністымі вехамі.
     Краіну наведвае і не адну.
     Запрошаны ў дом свой гасціннымі чэхамі.
 Сумленне Айчыны! І наш Барацьбіт!
 Не ў роднай старонцы Асоба вялікая...
 Жыццё — і адказнасць, і вечны іспыт,
 Дахаты, да роднай зямелькі паклікала.
     Ці скончыцца ўсё-ткі калі ператрус
     Людзей і ідэй, і няўгоднага розуму?
     Прачытваю Быкава. Наш беларус
     Аб гэтым расказвае ёмкаю прозаю.

МУЗЕЙ МАЁЙ ДУШЫ

І незвычайныя падзеі,
І дзедаўскія гладышы, —
Усё змясцілася ў музеі
Маёй няўрымслівай душы.

На сцэлажах — шарэнгай продкі:

Аратыя і ваяры.

Час пошуку быў не кароткі.

Вось, паспрабуй, усіх збяры!..

Але ж сабраў, як на нараду,

Дзядоў і родзічаў усіх.

О! Як шчаслівы, як я рады,

Што разумею ўсё-ткі іх!

Яны гатовы зноў у сечу.

Дасталі б вострыя мячы.

Яны гатовы мне хоць нечым

У гэты час дапамагчы.

Ды не шукайце, продкі, коней!

Дарэмна вас я разбудзіў.

У нас дзівосаў столькі сёння!

Ды вам не ўцяміць гэтых дзіў.

Не на кані сягоння моладзь.

Дзе тыя коні? Дзе авёс? —

Адно пакорна Бога моліць,

Каб крышачку палепшыў лёс.

“Пры чым тут Бог? — я чую словы. —

Няўжо чаго вам не стае?

У вас пакуль свае галовы

І рукі моцныя свае”.

Што ж, дзякуйце, дзяды, за верад

Маёй душы, за напамін.

Іду! Рашуча крочу ўперад,

Бо блаславілі вы! Амін.

СУЧАСНЫЯ КРЫЖАНОСЦЫ

Жывём як бы ў мірным сусветным суполлі.
Знясіленым дапамагае ААН.

Ды вось — крыжаносцы... Іх болей і болей
Сярод хрысціян і сярод мусульман.

Яны і натхняльнікі цывілізацый,
Яны і ў навуцы нямала адкрылі.
Усюды ім лёгка цяпер паказацца,
Бо маюць і колы, і моцныя крылы.

Калі ж ты занадта свабодай гарыш,
Калі твае думкі высока ўзляцелі, —
Падораць табе яны ўзведзены крыж, —
Крыж божы, ды толькі ў аптычным прыцэле.

і і і

Пакідайце свой край густа потам паліты!
Пакідайце свой дом, сенажаці і ворыва!
Сапраўды, мо ў замежжы вам, касмапаліты,
Давядзецца пажыць і прыгожа, і здорава.

А я тут, дзе жыву, даканца застаюся,
Дзе ўвабраў пах зямлі і душою, і рэбрамі,
Бо мой лёс — гэта доля маёй БЕЛАРУСІ
З усім бодем яе і з усімі патрэбамі.

Пакідайце свой край! Пакідайце, манкурты,
Калі шчасце сваё за мяжою намацалі,
І ў чужынскае племя ўлівайцеся гуртам,
Станавіцеся ўводдалі іншаю нацыяй.

Адлятайце хутчэй і адшуквайце ўдачу.
Па радзіме сваёй вы ніколі не плакалі.
За яе і за вас я яшчэ раз паплачу...
Будзем жыць мо не горш без такіх абыякавых.

НЕЙКІ ШАНЦ ЗАСТАЎСЯ

Спахмурнелі абеліскі,
Як папрок сумленню...
Прадстаўляюць моўчкі іскі
Мне і пакаленню.

Нам падносілі — і колькі! —
Шанцаў на талерцы...
Не, не кулі, а іголки —
У каменным сэрцы.

І таму яно так ные...
Нават час не лечыць.
Увагнулі сумна шыі
Абеліскі ў плечы.

Колькі пораху і сталі
Знікла за плячыма!
Ну, а мы? Не скарысталі
Мірную магчымасць,

Што дарылі нам авансам
Тыя, хто змагаўся.
Шанцы згублены... З тых шанцаў
Нейкі ж мо застаўся?

НА ЎСКРАЙКУ ВЁСКИ

Трава пажаўцела. Так сонейка жарыць!
Зярняткі з драсёна вылушчвае мыш.
Ваколіца вёскі. Як стомлены старац,
На ўскрайку дарогі — ссутулены крыж.

На ім фартушкі — падарункі вяскоўцаў.
Валокны льняныя ўвабралі гады.
Стаіць, як надзейны, маўклівы ахоўца
Задумлівай вёскі ад рознай бяды.

Упэўнення распрасцёртыя “рукі”
Нязведанае вызначаюць людзям:
Там — шчасце сутрэчы, там — горыч разлукі...
Сляды... Каляіны... А мне і няўцям,

Што крыж гэты — мудры, замшэлы мой прашчур,
Тутэйшаму люду міфічны сябрук,
Што сённяшні лёс мой і лёс учарашні —
Тварэнне ягоных парэпаных рук.

СЯБРУЙЦЕ, СЛАВЯНЕ!

(балада)

Улада! Улада! Яшчэ раз улада!
Хто ў вунію трапіў, а хто — у саюзе.
Аб чым жа паведаміць гэта балада?
Аб тым, што гісторыя таньчыць па крузе.

Адвечная сквапнасць па свеце гайсала.
А той, хто хітрэйшы, усіх апярэдзіў,
Зрабіўшы з малодшага брата васала,
Зрабіўшы рабамі слабейшых суседзяў.

Было і ў Кітаі, было так і ў персаў,
Здаўна адбывалася так і ў Еўропе:
Унізе — пабіты, мацнейшы — наверх,
І гэтак далей пажыццёвым шматкроп'і...

То дзікія орды — насланне Батыя,
То землі аддай крыжаку, альбо ляху...
І гэтыя перлі, і ціснулі тыя...
Жыві і тарсіся, браточак, у страху!

Ад гэтых і тых адбіваліся воі.
Нямала ў крывавых вяках іх палегла.
І здраднікі меліся ў нас, і героі,
Сярод змардаваных, загнаных, нягеглых.

Ды колькі ж так жыць нам? Славяне, даволі!
Яднаймся зноўку! Чужынцы, — Пярун вам!
З'ядналіся на Куліковым⁴⁸ на полі!
Яднанне не вытрымаў рыцарскі Грунвальд⁴⁹.

Жыве нездарма пагаворка старая:
Галінкі звязаць — атрымаецца венік.
Нязломную сілу сяброўства стварае!
Дык помні! Дык помні аб тым, супляменнік!

Братэрства людское спазналі фашысты.
Зламаць яго не давялося паскудзе,
Ды ўсё-ткі і сёння сусвет наш — нячысты.
А колькі яшчэ экстрэмальнага будзе!

Ці знікне яно калі-небудзь у сконе?
Ці зойме людзей жыватворная праца?
Напэўна, сябры, ад шматвечнай ПАГОЊІ
Нам не давядзецца яшчэ адцурацца.

Хоць посцілку сцелюць нам сённячы мякка,
І словы ўзлятаюць іскрыста, пампезна,
Прыслухайцеся, як пад посцілкай звякне
Схаваны для нас бранзалецік жалезны.

Народ мой! Народзе! Пакуль ты раскуты,
То не спакушайся чужою прыманкай.
Успомні пакуты: хапаў экзекутар...
Пажар праз абшар... Міражы ліхаманкі...

Сваяцкая дружба хай больш не завяне!
Нікому не дайце ў краіне галёкаць!
Дружыце, славяне! Сябруйма, славяне!
Адчуйма братэрскі спагадлівы локаць!

Штодзённа сеюць літары газеты,
І тэлевізары шчэ не змарнелі...
Уважліва гляджу, ды толькі дзе ты
Святло жаданае ў глухім тунэлі?

Заўважыў промня яснага палоску...
Няўжо нацыянальная ідэя?
Лячу туды з надзеяй Праметэя,
На пачуццёвым агнявым усплёску.

Спазнаць праменні, што б там ні было!
І не прадбачу ў тым пагрозу,
Калі зусім халоднае святло
Праменіць гэтакі ж халодны розум.

АДНО Я ХАЦЕЎ БЫ

Адзін я. Ці ж гэта прычына,
Каб мець пачуццё сіраты?
Не! Ты ў мяне — маці, айчына,
І бацькаўшчына мая — ты.

Я просьбай цябе не турбую
Ў часы наляцелых трывог,
А просьбу тваю, і люблю,
Не выканаць проста б не змог.

Пакліч, і не буду марудзіць,
Бо ўсё ж — не манкурт і не біч.
Распраўлю зачахлыя грудзі,
Прымчуся, ты толькі пакліч...

Адно я хацеў бы: як ява
Жыццё маё кіне на злом, —
Каб вочы мае ты ласкава
Закрыла ўзмацнеўшым крылом.

ТАБЕ СПЯВАЮ, ЛЮБЫ КРАЙ

Прабач мой край, мой любы, ясны.
Прабач: магчымасці не меў
І песень яркіх, болей шчасных
Табе не спеў... Яшчэ не спеў.

А ўсё ж хачу, хачу да болю
Табе такое праспяваць,
Каб змог і долю ты, і волю
Адваяваць... Адваяваць!

Зямля твая ў дрымоце млее
З расой халоднай уваччу,
Відаць, пакуль не разумее,
Што я хачу... Сказаць хачу...

І толькі вуха ў небе ветах
Навёў на песеньку маю:
Што новага ў куплетах спетых?
Аб чым пяю? Каму пяю?

І ўсё ж праз ветах-спадарожнік
Мяне пачуеш, любы край.
Хоць і ўспрымаеш асцярожна,
Але ўспрымай... Але ўспрымай!

ЗАМЕСТ ЭПІЛОГА

*Гісторыя! Яна – віткамі,
Як залацьва бранзалетыв.
Але... сціраецца вякамі
Ў нябачны пыл сваёй планетыв.*

*Тыццё пакуль без эпілога.
Канца не мае існаванне.
Чакае нас зшчэ дарога...
Але ж куды накіраванне?*

ГІСТАРЫЧНЫ СЛОЎНІК

- 1. Публій Авідзій Насон (43 г. да н.э.)** – рымскі паэт, выгнаннік. Легенды сцвярджаюць, што памёр на Палессі.
- 2. У 980 г. Наўгародскі князь Уладзімір** сватаўся да Рагнеды, дачкі Полацкага князя Рагвалода. Калі яна яму адмовіла, Уладзімір з войскам захапіў і знішчыў Полацк, забіў князя Рагвалода і ўвесь ягоны род, а дачку Рагнеду гвалтам узяў сабе за восьмую жонку.
- 3. Ефрасіння Полацкая (1104 – 1167 гг.)** памерла ў Ерусаліме. У 1167 г. рэшткі цела былі вывезены ў Кіева-Пячорскую лаўру, а ў 1910 г. вярнуліся з трыумфам на Радзіму ў Полацк.
- 4. Першы напамін пра Міндоўга** знойдзены ў Іпацьеўскім летапісе пад 1219 годам. Памёр (забіты) у 1263 г. **Врута (Рута)** – крэпасное ўмацаванне, якое знаходзілася паміж Гарадзішчам (Баранавіцкі раён) і Наваградкам. Ворагі, што аблажылі Варуту, правялі паказ сваёй зброі і вайсковага майстэрства, па сутнасці, гэта быў першы рыцаскі турнір на нашай зямлі.
- 5. Гарадзенскі князь Вітаўт (1350 – 1430 гг.)** – Вялікі князь Літоўскі (кіраўнік самай магутнай на той час у Эўропе славянскай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага).
- 6. Анастасія Амелькавіч Слуцкая (1475 – 1524 гг.)** па смерці мужа стала Слуцкай княгіняй, мужа абараняла княства ад шматлікіх знешніх і ўнутраных ворагаў.
- 7. Сымон Будны (1530 – 1593 гг.)** – асветнік, абаронца беларускай мовы, ідэйны праваднік беларускай рэфармацыі, выступаў за творчую свабоду асобы і супраць рэлігійнага фанатызму, заснаваў у Нясвіжы адну з першых друкарняў і паперню.
- 8. Казімір Лышчынскі (1634 – 1689 гг.)** нарадзіўся ў Лышчыцах за 20 вёрстаў ад Берасця, скончыў берасцейскую езуіцкую калегію, служыў у войску, быў выкладчыкам езуіцкай калегіі, азнаёміўся з трактатам Джардана Бруна, вывучаў філасофію і рэлігію, прыйшоў да атэізму, напісаў трактат “Аб неіснаванні Бога”.
- 9. Ганна Кацярына Радзівіл (1669 – 1719 гг.)** – жонка Караля Станіслава VIII, ардыната Нясвіжскага, Вялікага канцлера Літоўскага.
- 10. Саламея Рэгіна Русецкая (1718 – 1760 гг.)** – эмігрантка з Наваградчыны, падарожніца, лекарка, адна з першых мемуарыстак Рэчы Паспалітае. Напісала кніжку “Рэха на свет

пададзенае з падарожжа і авантур майго жыцця”. Загінула падчас падарожжа да святых мясцін.

11. **Андрэй Тадэвуш Касцюшка Банавентура (1746 – 1817 гг.)** нарадзіўся ў фальварку Марчоўшчына ля мястэчка Косава (зараз Івацэвіцкі раён). Дзяржаўны і вайсковы дзеяч Рэчы Паспалітае, кіраўнік паўстання ў Польшчы, Літве і на Беларусі ў 1794 г.
12. **Якуб Ясіньскі (1759 – 1794 гг.)** – палкоўнік, у 1794 г. ва ўзросце 33-х гадоў узначаліў паўстанне на Беларусі, стварыў часовы рэвалюцыйны ўрад, хацеў знішчыць прыгоннае права і аднавіць дзяржаўную незалежнасць Вялікага Княства Літоўскага.
13. **Агінскі Міхал Клеафас (1765 – 1822 гг.)** – кампазітар і палітычны дзеяч, удзельнік паўстання 1794 г., аўтар польскага гімна “Яшчэ Польшча не загінула”, славутага паланэза “Развітанне з Радзімай”, марша паўстанцаў і інш.
14. **Міхаіл Казімір Агінскі (1730 – 1800 гг.)**. – гетман ВКЛ (з 1768 г.). У Слоніме пабудаваў некалькі прамысловых прадпрыемстваў, стварыў друкарню, тэатр, капэлу, балетную і музычныя школы. На яго сродкі пабудаваны Агінскі канал. У ноч на 23.09.1771г. яго трохтысячнае войска было ўшчэнт разбіта пад Сталавічамі (цяпер Баранавіцкі раён) невялікім атрадам А.В. Суворова.
15. **Рэч Паспалітая** – Унія Польскага Каралеўства і Вялікага Княства Літоўскага, існавала з 1569 г. па 1795 г. да трэцяга падзелу яе тэрыторыі паміж суседнімі дзяржавамі.
16. **Напалеон Банапарт (1769 – 1821 гг.)** – французскі дзяржаўны дзеяч, палкаводзец. Каб заручыцца падтрымкай магнатаў і шляхты Літвы і Беларусі і для кіравання акупаванымі тэрыторыямі зацвердзіў у Вільні Часовы ўрад ВКЛ. Ухіліўся ад аднаўлення Польскага Каралеўства, але і не пагадзіўся на стварэнне асобнай літоўскай канфедэрацыі.
17. **Адам Мікалаевіч Міцкевіч (1798 – 1855 гг.)** нарадзіўся ў фальварку Завоссе (цяпер Баранавіцкі раён). Геній сусветнай літаратуры, вядомы змагар за незалежнасць Бацькаўшчыны.
18. **Ігнат Іпалітавіч Дамейка** нарадзіўся ў 1802 г. у в. Мядзведка. Дамейка “Жэгота” удзельнік вызвольнага руху, натураліст, прафесар Чылійскага ўніверсітэта, нацыянальны герой Чылі.
19. **Эмілія Францаўна Броэль-Плятэр (1806 – 1831 гг.)** нарадзілася ў Вільні, беларуская фальклярыстка, удзельніца паў-

стання 1830 – 1831 гг. у Польшчы, Літве і Беларусі. Стварыла вялікі партызанскі атрад і камандавала ім. Затым атрад далучыўся да рэгулярнага польскага войска Д. Халопеўскага. Яна была ўключана ў штаб войска. У часе Другой сусветнай вайны ў рэгулярным польскім войску быў створаны жаночы атрад імя Эміліі Плятэр.

20. **Павал Восіпавіч Багрым (1812 – 1891 гг.)** нарадзіўся ў в. Крашын (цяпер Баранавіцкі раён). Паэт за распаўсюджванне антыпрыгонніцкіх вершаў быў здадзены ў рэкруты. Захаваўся толькі адзін верш паэта “Зайграй, зайграй, хлопча малы”.
21. **Фларыян Даноўскі (1834 – 1902 гг.)** нарадзіўся ў Панявежы ў збяднелай шляецкай сям’і. У час вучобы ў Вільні ўступіў у “Братні саюз літоўскай моладзі”, актыўны ўдзельнік вызвольнага руху і паўстання 1863 – 1864 гг. У 2002 г. менскі мастак Алесь Цыркуноў ушанаваў памяць паўстанца, усталяваўшы на Канябецкіх могілках помнік па ўласнаму праекту і за ўласныя грошы.
22. **Вёска Мілавіды** зараз на тэрыторыі Баранавіцкага раёна.
23. **Касінеры** – апалчэнцы, паўстанцы ўзброеныя косамі.
24. **Інсургент** – удзельнік узброенага паўстання супраць расейскага акупацыйнага ўрада, паўстанец.
25. **Ляндэр** – мянушка падпалкоўніка Аляксандра Лянкевіча.
26. **Кастусь Каліноўскі (1838 – 1864 гг.)** нарадзіўся ў в. Мастаўляны Беластоцкага ваяводства (зараз тэрыторыя Польшчы). Лідэр Беларускага нацыянальнага вызвольнага руху, адзін з кіраўнікоў паўстання 1863 – 1864 гг., скончыў Пецярбургскі ўніверсітэт. У 1861 – 1862 гг. стварыў у Горадні і Гарадзенскай губерні шэраг нелегальных рэвалюцыйных арганізацый. Адзін са стваральнікаў камітэта руху арганізацыі цэнтра “Чырвоных” па падрыхтоўцы паўстання. 01.02.1863 г. узначаліў Часовы правінцыйны ўрад Літвы і Беларусі. У 1864 г. павешаны расейскімі карнікамі ў **Вільні**. Нарачоную К. Каліноўскага Марылю Ямант з сям’ёй саслалі ў Сібір.
27. **Максім Адамавіч Багдановіч (1891 – 1917 гг.)** – беларускі паэт, перакладчык, крытык гісторык літаратуры.
28. **Алаіза Пашкевіч (Цётка) (1876 – 1916 гг.)** з фальварка Пешчын (зараз Шчучынскі раён). Паэтка, пражак, публіцыст, удзельніца рэвалюцыйнага руху пачатку ХХ стагоддзя.
29. **Палута Бадунова (1885 – 1938 гг.)** нарадзілася ў Новабеліцах ля Гомля. Настаўніца, сябра Беларускай сацыялістычнай грамады. Дэпутат Петраградскага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, дэлегатка Усебеларускага зезда ў 1918 г.,

увайшла ў Народны сакратарыят Беларусі. Восенню 1919 г. абрана ў Раду Беларускай Народнай Рэспублікі. Выступала за поўную незалежнасць беларускага народа. Расстраляна за дзейнасць у аб'яднаным антысавецкім падполлі.

- 30. Цішка Гартны (Зміцер Хведаравіч Жылуновіч)** нарадзіўся ў 1887 г. у Капылі. Паэт, празаік, літаратурны крытык, рэвалюцыянер, старшыня першага савецкага ўрада БССР. Арыштаваны ў 1936 г. На допытах даведзены да псіхічнага захворвання і нібыта жыццё скончыў самагубствам у Магілёўскай псіхлячэбніцы.
- 31. Валянцін Паўлавіч Таўлай** нарадзіўся ў 1914 г. ў мястэчку Баранавічы. Беларускі паэт, дзеяч рэвалюцыйна-вызвольнага руху ў Заходняй Беларусі, у гады II Сусветнай вайны – падпольшчык. Памёр у 1947 г.
- 32. Сяргей Іванавіч Грыцавец** нарадзіўся ў 1909 г. у в. Бараўцы (цяпер Баранавіцкі раён). Яшчэ да II Сусветнай вайны, быў двойчы ўзнагароджаны ганаровым званнем Герой Савецкага Саюза за адвагу ў паветраных баях. Недарэчна загінуў у 1939 г. на аэрадроме.
- 33. Мікалай Дарашэвіч (1923 – 03.06. 1943 гг.).** Юны падпольшчык у часе II Сусветнай вайны загінуў на чыгуначнай станцыі г. Баранавічы, узрываючы варожыя саставы.
- 34. За ваколіцамі в. Калдычэва** (зараз Баранавіцкі раён) у 1942 – 1944 гг. знаходзіўся фашысцкі лагер смерці, дзе закатавана больш за 22 000 чалавек.
- 35. Канстанцыя Антонаўна Буйло (1893 – 1986 гг.)** нарадзілася ў Вільні, вядомая беларуская паэтка.
- 36. Ва ўрочышчы Гай** ля г. Баранавічы ў 1942 г. фашысты расстралялі больш за 3 000 прывезеных грамадзянаў Чэхіі.
- 37. Наталля Арсеннева (1903 – 1997 гг.)** – беларуская паэтка, перакладчыца. У часе II Сусветнай вайны жыла ў акупаваным немцамі Менску, супрацоўнічала ў “Беларускай газеце”, выехала ў Нямеччыну, а затым у ЗША.
- 38. Георгій Халасцякоў** нарадзіўся ў 1902 г. у мястэчку Баранавічы, прайшоў суровыя гады вайны, а забіты быў разам з жонкай у мірны час (1983 г.) на кватэры ў Маскве маладым рабаўніком, які прыйшоў завалодаць ягонымі ардэнамі.
- 39. З верасня 1943 г. і да канца 1943 г.** на магілёўскім накірунку савецкія войскі не маглі прарваць фронт праціўніка, бо немцы скарыстоўвалі балоцістыя рубяжы рэк Проні, Бася і Рэста, стварыўшы глыбокашалаваную абарону. Савецкія войскі там панеслі вялікія і неапраўдальныя страты.

- 40. 02.05.1943 г.** нямецкія карнікі спалілі вёску Застарынне Баранавіцкага раёна разам з жыхарамі, якіх сагналі ў некалькі хат, а ўцякаючых тут жа пастралілі.
- 41. Апрача Аляксея Марэсьева** было нямала іншых “бязногіх” лётчыкаў, якія працягвалі лятаць і змагацца з ворагам. Сярод іх былі і два нашыя землякі: **Іван Дзюба** выконваў баявыя заданні і збіваў варожыя самалёты з пратэзам замест левай нагі. Герой Савецкага Саюза **Аляксей Казлоў** лятаў без ступней абедзвух ног.
- 42. Георгій Канстанцінавіч Жукаў (1896 – 1974 гг.)** – маршал Савецкага Саюза. З 1928 г. па 1939 г. службы ў Беларусі. У часе II Сусветнай вайны яго накіроўвалі на самыя адказныя франты, распрацоўваў усе важнейшыя ваенныя аперацыі, у тым ліку аперацыю “Баграціён” па вызваленню Беларусі.
- 43. Ларыса Антонаўна Геніюш (1910 – 1983 гг.)** – таленавітая беларуская паэтка. Да 1939 г. эмігравала з мужам у Чэхію. Пасля II Сусветнай вайны нягледзячы на тое, што Геніюшы – чэшскія грамадзяне, савецкія карнікі вывозяць іх з Чэхіі, дзе іх чакае ГУЛАГ. Пасля ГУЛАГу прыехалі жыць у Зэльву. Ларыса Антонаўна на пратэст акупацыі Беларусі саветамі не прыняла савецкае грамадзянства і памерла, застаўшыся грамадзянкаю Чэхіі.
- 44. Зона** – зона адсялення з раёнаў, забруджаных радыяцыяй. Утварылася пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС 26.04.1986 г.
- 45. Уладзімір Карват (1958 – 1996 гг.)** – першы Герой незалежнай Беларусі, ваенны лётчык першага класа, трагічна загінуў паблізу г. Баранавічы, выконваючы трэніровачны палёт.
- 46. Янка Купала (Іван Дамінікавіч Луцэвіч) (1882 – 1942 гг.)** – першы народны паэт Беларусі, драматург, публіцыст, грамадскі дзеяч, адзін з заснавальнікаў новай беларускай літаратуры і літаратурнай мовы. Трагічна загінуў у Маскве (быў скінуты ў міжлесвічны пралёт у гатэлі “Масква”).
- 47. Васіль Уладзіміравіч Быкаў (1924 – 2003 гг.)** – удзельнік II Сусветнай вайны, Народны пісьменнік Беларусі, Герой Сацыялістычнай працы, лаўрэат Ленінскай і Дзяржаўнай прэміі імя Якуба Коласа.
- 48. 1380 г.** на Куліковым полі ўдзельнічалі полацкія і друцкія палкі.
- 49. 15.07.1410 г.** адбылася Грунвальдская бітва, у якой супраць крыжакоў змагаліся харугвы з усіх беларускіх зямель і княстваў, прыняўшы на сябе асноўны ўдар ворага. Побач змагалася польскае войска, харугвы з Украіны і конніца беларуска-літоўскіх татароў.

Літаратурна-мастацкае выданне

Алесь Корнеў
Крыжы зямелькі нашае
Вершы

Рэдактар Іван Лагвіновіч
Дызайн-макет Уладзімір Гундар
Карэктарка Алена Камарова
У кнізе выкарыстаны:
карціна К. Качана «Вечнасць», фотаздымкі В. Майсюка,
З. Сіцька і А. Корнева

Гарнітура Sylfaen
Наклад 299 ас.

